

**Кам'янець-Подільський національний університет імені
Івана Огієнка**

О.Л. Баженов

ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

ПРАКТИКУМ

Кам'янець-Подільський
2015

УДК 94(100):903:572.9(075.8)
ББК 63.3(0)2+63.4(0)2+63.51(0)73
Б16

Рецензенти:

Григоренко О.П. – доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету.

Кожолянко Г.К. – доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Хоптяр Ю.А. – кандидат історичних наук, професор кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

""

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № _____ від _____ 2015 року)

Баженов О.Л.

Б16 Історія первісного суспільства. Практикум / О.Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 124 с.

Практикум з історії первісного суспільства рекомендується студентам історичних факультетів спеціальності 7.02030201 «Історія», які навчаються на денній формі навчання. Він містить навчальну програму з курсу «Історія первісного суспільства», плани семінарських занять та методичні поради до них. У практикумі також подано короткий термінологічний словник та список основної літератури з навчально-методичного забезпечення курсу. Тестові завдання, що вміщені в практикумі, складені згідно вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу, а також відповідно до робочої навчальної програми з урахуванням особливостей фахової підготовки студентів історичного факультету. Опрацювання студентами запропонованих тестових завдань сприятиме оптимізації їх самостійної роботи, допомагатиме в підготовці до проміжного та підсумкового контролю.

Для студентів та викладачів історичних факультетів вищих навчальних закладів.

УДК 94(100):903:572.9(075.8)
ББК 63.3(0)2+63.4(0)2+63.51(0)73

© Баженов О.Л., 2015.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Загальна характеристика навчальної дисципліни.....	6
Методичні поради до семінарських занять	9
Плани семінарських занять та методичні рекомендації до їх підготовки.....	11
ТЕМА 1. Вступ до предмету "Історія первісного суспільства"	11
ТЕМА 2. Джерелознавство первісної історії	14
ТЕМА 3. Окремі проблеми процесу антропогенезу	17
ТЕМА 4. Доба праобщини. Антропогенез.....	21
ТЕМА 5. Епоха родової общини. община первісних мисливців збирачів та рибалок	25
ТЕМА 6. Первісне суспільство періоду розквіту родової общини	29
ТЕМА 7. Соціально-економічні аспекти початку розпаду первісного ладу..	33
ТЕМА 8. Шляхи і форми розкладу первісного суспільства.....	37
ТЕМА 9. Криза і розпад первісного суспільства.....	41
ТЕМА 10. Культура первісних суспільств.....	45
Тестові завдання до Теми 1	48
Тестові завдання до Теми 2	54
Тестові завдання до Теми 3	59
Тестові завдання до Теми 4.....	64
Тестові завдання до Теми 5	69
Тестові завдання до Теми 6	74
Тестові завдання до Теми 7	79
Тестові завдання до Теми 8	84
Тестові завдання до Теми 9	89
Тестові завдання до Теми 10	94
Короткий термінологічний словник.....	100
Навчально-методичне забезпечення	116

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Історія первісного суспільства є базовою навчальною дисципліною, що вивчається на першому курсі історичних факультетів вищих навчальних закладів за спеціальністю 7.02030201 - «Історія». Вона забезпечує формування в студентів комплексу знань і світогляд на процес становлення людини і людського суспільства, його етапів розвитку від примітивної господарської, соціальної, духовної організації до зародження цивілізації. Лекційний виклад цього предмету лише вводить студентів у світ проблем еволюції першої стадії людства, пояснює її закономірності та особливості, знайомить з новітніми досягненнями науки (антропології, археології, історії, етнології та ін.). Водночас семінарські та лабораторні зняття є місцем реалізації засвоєння і поглиблення знань студентів про первісне суспільство за рахунок власної підготовки та самостійного вивчення, виконання індивідуальних науково-освітніх завдань, організації самоконтролю за якістю знань, що у комплексі забезпечує їм набуття практичних навиків та умінь в опануванні дисципліни. Пропонований навчально-методичний посібник-практикум з історії первісного суспільства розрахований у першу чергу на студентів денної форми навчання, спрямований на підвищення ефективності виконання цих завдань, вдосконалення самостійної роботи та постійного контролю зп якістю отриманих знань студентів з історії первісного суспільства.

Посібник-практикум містить загальну характеристику навчальної дисципліни, 10 головних тем вивчення, джерела та літературу, методичні рекомендації для самостійної підготовки, термінологічний словник. Інновацією практикуму є додатки до кожної теми семінарських занять тестових завдань за рівнями складності виконання в руслі кредитно-модульної системи навчання, яка передбачає різні способи перевірки та оцінки здобутих студентами знань. Одним з найбільш результативних та ефективних засобів в даному випадку є тестування. Саме тестування

дозволяє не лише контролювати та оцінювати якість знань студентів за обсягом і повнотою, системністю, а й сприяє активізації засвоєння нової інформації, систематизації знань. Тестові завдання сприяють виробленню у студентів вміння аналізувати факти та події, виділяти головне, порівнювати та узагальнювати різні історичні явища, простежувати закономірності суспільного розвитку; правильно локалізувати історичні події в часі та просторі; самостійно аналізувати навчальний матеріал, виділяючи у ньому головне.

Тести практикуму складені відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу та робочої навчальної програми з урахуванням особливостей фахової підготовки студентів історичного факультету. Опрацювання студентами запропонованих тестових завдань сприятиме оптимізації їх самостійної роботи, допомагатиме в підготовці до проміжного та підсумкового контролю.

Тестові завдання згруповано за темами, в межах кожної з яких вони поділені на три рівні складності. Всі варіанти тестів передбачають завдання з однією правильною відповіддю, кількома правильними відповідями; завдання на встановлення відповідності, правильної хронологічної або логічної послідовності; завдання на співвідношення термінів та їх визначень; на встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Для успішного проходження студентами тестового контролю з історії первісного суспільства в кінці збірника вміщено перелік рекомендованої літератури, опрацювання якої дозволить знайти правильні відповіді на поставлені тестові завдання.

Загальна характеристика навчальної дисципліни

Галузь знань	0203 "Гуманітарні науки"
Спеціальність	6.020302 "Історія"
Освітньо-кваліфікаційний рівень підготовки фахівця	бакалавр
Характеристика навчальної дисципліни	нормативна
Семестр	перший
Вид підсумкового контролю	іспит
Кредити за ECTS	1
Модулі	1
Змістові модулі	3
Всього годин	
– аудиторні;	54
– позааудиторні	72
Види теоретичної і практичної підготовки:	34
– лекції;	20
– семінарські заняття;	72
– самостійна робота;	

Структура навчальної дисципліни

Тема	Кількість годин			
	Усь ого	У тому числі		
		л	п	с.р.; індз
	Години			
Змістовий модуль 1. Загальна характеристика дисципліни "Історія первісного суспільства". Доба праобщини.				
Тема 1. Вступ до дисципліни. Проблеми хронології та періодизації..	12	4	2	6
Тема 2. Джерелознавство історії первісного суспільства.	10	2	2	6
Тема 3. Теоретичні аспекти процесу антропогенезу.	10	2	2	6
Тема 4. Антропогенез.	12	4	2	6
Тема 5. Характеристика праобщини.	10	2	2	6
Змістовий модуль 2. Общинно-родовий лад				
Тема 6. Завершення процесу антропогенезу та поява общинно-родової організації	8	2		6
Тема 7. Давня родова община первісних мисливців, збирачів і рибалок.	10	2	2	6
Тема 8. Первісне суспільство	12	4	2	6

періоду розквіту родової общини (епоха неоліту і енеоліту).				
Змістовий модуль 3. Епоха політогенезу				
Тема 9. Передумови і причини розпаду первісного ладу.	12	4	2	6
Тема 10. Шляхи і форми розпаду первісного суспільства.	8	2		6
Тема 11. Зародження суспільних класів і шляхи переходу до цивілізації.	10	2	2	6
Тема 12. Культура первісних суспільств.	12	4	2	6
	126	3 4	2 0	72

Методичні поради до семінарських занять

Семінарське заняття є однією з найважливіших форм навчального заняття у вищому навчальному закладі. Семінари проводяться з основних тем навчальної програми і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою.

Головна мета семінарських занять – опанування студентами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого і всебічного аналізу та колективного обговорення основних проблем курсу, навчання їх елементам творчого застосування отриманих знань на практиці.

Основними завданнями семінарських занять є:

- закріплення у студентів теоретичних знань;
- оволодіння ними науковим апаратом, навичками усного і письмового викладання навчального матеріалу;
- залучення їх до науки, наукових досліджень;
- прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень та висновків;

Основою для підготовки студентів до семінарських занять є тематичні плани. При підготовці до семінарського заняття студент повинен всебічно розглянути і засвоїти питання, що були предметом лекції та винесені на практичний розгляд. У процесі підготовки студент має чітко усвідомити зміст питань, що виносяться на обговорення. Варто законспектувати найважливіші теоритичні положення. Високу оцінку студент отримує лише тоді, коли він вільно володіє матеріалом, логічно і чітко обгрунтовує свою відповідь

Виступ на семінарському занятті доречно розпочати зі вступу з аналізом опрацьованих джерел та літератури. Далі – розкрити зміст питання, зробити висновки і узагальнення, висловити власну позицію щодо проблеми, яка вивчається. Відповідь повинна бути чіткою, логічною, аргументованою.

Завершується заняття заключним словом викладача, в якому підсумовується робота групи, аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються всі форми участі студентів під роботи семінару.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ПІДГОТОВКИ

ТЕМА 1. ВСТУП ДО ПРЕДМЕТУ "ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА"

ПЛАН

- 1. Визначення науки. Предмет і значення первісної історії.**
- 2. Хронологія і періодизація історії первісного суспільства.**
- 3. Історіографія з дисципліни "Історія первісного суспільства".**
- 4. Загальна характеристика основних етапів первісної історії.**

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно розкрити поняття предмету, об'єкт та предмет вивчення первісної історії, сформулювати мету і завдання курсу "Історія первісного суспільства".

Друге запитання присвячено розгляду проблемам хронології та періодизації первісної історії. Слід розкрити поняття, зміст та методи "абсолютної" та "відносної" хронології; охарактеризувати археологічну, історичну, антропологічну та геологічну періодизації історії первісного суспільства, вказати на їхні переваги та недоліки.

У третьому запитанні слід висвітлити науковий доробок дослідників з дисципліни. Зокрема, розглянути праці Л.Г. Моргана, Ф.Енгельса, С.П. Толстова, В.П. Алексєєва, А.І. Першиця, Ю.І. Семенова, М.О. Косвена та ін. та вказати на їхній вплив на розвиток наукових уявлень з проблем зародження, становлення та еволюції людського суспільства.

У четвертому запитанні необхідно охарактеризувати основні етапи первісної історії: праобщину, родову общину та протоселянську сусідську общину, подати хронологію цих періодів та коротко вказати на основні досягнення людства на кожному з етапів.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. – Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Монографії, статті.

Бейли Д. Доисторический мир / Д.Бейли, Т.Седдон. – М.: Росмэн, 1995.

Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества / П.И. Борисковский. – Л.: Наука, 1979. - 240 с.

Георгиевский А.Б. Эволюционная антропология (историко-научное исследование) / А.Б. Георгиевский. – СПб.: Нестор-История, 2009.

История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / Отв. Ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2003.

Запитання для самоконтролю

1. Що вивчає предмет "Історія первісного суспільства"?

2. Які мета та завдання стоять перед предметом "Історія первісного суспільства"?
3. Дайте визначення поняттю "абсолютна хронологія".
4. Дайте визначення поняттю "відносна хронологія".
5. Автором першої історичної періодизації первісної історії був ...
6. Назвіть основні періодизації історії первісного суспільства.
7. Яка з періодизацій історії первісного суспільства є абсолютною?
8. На які етапи історичного розвитку людства розділяє первісну історію археологія?
9. Назвіть основні праці Л.Г. Моргана, Ф. Енгельса та І.А. Першиця.
10. На які основні етапи прийнято поділяти історію первісного суспільства?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ПЕРВІСНОЇ ІСТОРІЇ

ПЛАН

1. Поняття історичного джерела.
2. Етнологічні джерела.
3. Археологічні джерела.
4. Антропологічні джерела.
4. Данні інших природничих і гуманітарних наук.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно дати визначення та розкрити суть історичного джерела. Окрім цього, з огляду на предмет “Історія первісного суспільства” необхідно умовно поділити всю джерельну базу на основні та додаткові.

Друге запитання присвячено розгляду етнологічних джерелам. Потрібно охарактеризувати етнологічні джерела та розкрити основні методи з їх збору (метод польового дослідження).

У третьому запитанні необхідно охарактеризувати археологічні джерела та методи їх накопичення.

Четверте питання присвячено антропологічним джерелам. Потрібно розкрити суть, зміст та методи антропології в дослідженні найдавнішого минулого людства.

П'яте питання присвячено даним інших природничих та гуманітарних наук, які складають додаткову або неосновну групу джерел первісної історії. Необхідно розкрити суть та зміст історичних, лінгвістичних, геологічних, палеозоологічних, палеоботанічних, палеоастрономічних, палеокліматичних джерел з ІПС.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель»,

2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Монографії, статті

Алексеев В.П. Становление человечества / В.П. Алексеев. – М.: Политиздат, 1984.

История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / Отв. Ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983.

Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества / П.И. Борисковский. – Л.: Наука, 1979.

Верещагин Н.К. Записки палеонтолога / Н.К. Верещагин. – Л.: Наука, 1981.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке історичне джерело?
2. Які є джерела з історії первісного суспільства?

3. Що є об'єктом дослідження етнології?
4. На які категорії етнологія поділяє усі первісні племена?
5. Що є об'єктом дослідження археології?
6. Які методи археології зі збору джерел Ви знаєте?
7. Що є об'єктом дослідження антропології?
8. Що таке глотохронологія?
9. Що є історичними джерелами з історії первісного суспільства?
10. Що таке топоніміка?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 3. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ АНТРОПОГЕНЕЗУ

ПЛАН

1. Місце людини в тваринному світі.
2. Рушійні сили процесу антропогенезу.
3. Найдавніші еволюційні витоки людства.
4. Проблема прабатьківщини людства.
5. Австралопітеки: систематика та антропологічні особливості.
6. *Homo habilis* (Людина вміла) та її роль в антропо-соціогенезі.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, з'ясувати місце людини в системі тваринного світу через призму біологічних та соціальних чинників.

Друге запитання присвячено з'ясуванню рушійних сил процесу антропогенезу. Необхідно розкрити соціальний фактор “олюднення” мавп та біологічний (об'єм та розвиток мозку, прямоходіння та наявність розвинутого зап'ястка та руки).

У третьому запитанні простежити найдавніші еволюційні витоки людства. Необхідно описати морфо-фізіологічні характеристики таких представників як ІДУ (істота Дарвіна з Месселю), Сааданіуса хіджаазенсіса, єгиптопітека, дріопітеків, сиванітеків. На даному матеріалі потрібно простежити еволюційні зміни, що відбувалися з цими найдавнішими представниками.

Четверте питання присвячено проблемі прабатьківщини людства. Потрібно розкрити основні гіпотези: африканську, азійську (мультирегіональну), позатропічну.

П'яте питання присвячено огляду родини австралопітекових, до якої останнім часом було віднесено і ранніх “Ното” (Сахелантропа Чадського, Орроріна, Ардіпітека (Арді) рамідуса) а також грацильних австралопітеків

(афарського, африканського, седібу). На данному матеріалі потрібно простежити еволюційні зміни, що відбувалися с цими найдавнішими представниками людства.

У шостому питанні необхідно розкрити морфо-фізіологічні особливості Ното habilis (презінджантропа, рудольфської людини). Розкрити їхнє місце в системі еволюції людини.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізняк Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізняк. – К.: Вища школа, 1999.

Марков Г.Е. Первобітне общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Сегеда С.П. Антропология: Навчальний посібник / С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Хомутов А.Е. Антропология. Учебное пособие / А.Е. Хомутов. – Ростов-на-Дону, 2004.

Монографії, статті

Алексеев В.П. Становление человечества / В.П. Алексеев. – М.:

Политиздат, 1984.

Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества / П.И. Борисковский. – Л.: Наука, 1979.

Георгиевский А.Б. Эволюционная антропология (историко-научное исследование) / А.Б. Георгиевский. – СПб.: Нестор-История, 2009.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? – Часть I. Австралопитеки. Часть II. "Ранние Номо" / С.В. Дробышевский. – М.-Чита: ЗИП Сиб. УПК, 2002.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Архантропы. Гоминиды, переходные от архантропов к палеоантропам / С.В. Дробышевский. – М.: Едиториал УРСС, 2004.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Палеоантропы / С.В. Дробышевский. – М.: КомКнига, 2006.

Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека / Я. Елинек. – Прага: Артрия, 1985.

Зубов А.А. Палеоантропологическая родословная человека / А.А. Зубов. – М., 2009.

Зубов А.А. Становление и первоначальное расселение рода "Номо" / А.А. Зубов. – СПб.: Алетейя, 2011.

История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / Отв. Ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983.

Назаренко В.А. Изучение эволюции органического мира: Методическое пособие для учащихся, студентов и преподавателей / В.А. Назаренко, А.А. Попов, В.Д. Глебова. - Ульяновск: ИПК ПРО, 1999.

Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель / Д.Ламберт. – Л., 1991.

Запитання для самоконтролю

1. Які чинники свідчать про тваринне походження людини?
2. Що таке атавізми і рудименти?

3. Які є рушійні сили процесу антропогенезу?
4. Проаналізуйте африканську теорію прабатьківщини людства.
5. Проаналізуйте азійську (мультирегіональну) гіпотезу прабатьківщини людства.
6. Проаналізуйте гіпотезу позатропічної прабатьківщини людства.
7. З якими викопними приматами пов'язують найдавніші еволюційні витоки людства?
8. Хто відноситься до ранніх “Homo”?
9. На які види розділено родину австралопітекових?
10. Які представники відносяться до виду *Homo habilis*?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 4. ДОБА ПРАОБЩИНИ. АНТРОПОГЕНЕЗ

ПЛАН

1. Загальна характеристика доби праобщини.
2. Роль мисливства та збиральництва в праобщині.
3. Архантропи.
4. Палеоантропи.
5. Час і місце виникнення неоантропа.
6. Матеріальна культура праобщини.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше питання, потрібно розкрити суть праобщини як першої і найдавнішої соціально-економічної формації, визначити основні етапи її розвитку та охарактеризувати тогочасні умови для проживання людства.

Друге питання присвячено основним формам господарської діяльності найдавніших людських колективів – мисливству та збиральництву часів праобщини. Потрібно охарактеризувати та порівняти наведені форми, вказати на їх переваги та недоліки.

*У третьому питанні потрібно дати загальну морфо-фізіологічну характеристику найдавніших предків людини – людей працюючих (*Homo ergaster*) та людей прямоходячих (*Homo erectus*) з їхніми представниками – дманіською людиною, пітекантропами (яванськими і африканськими), синантропами, гейдельберзькою людиною.*

Четверте питання присвячено палеоантропам, які в навчальній літературі відомі як неандертальці. Слід дати загальну морфо-фізіологічну характеристику та здійснити порівняння ранніх та пізніх неандертальців Європи та Азії.

*Даючи відповідь на п'яте питання необхідно вказати час і місце виникнення людини сучасного фізичного типу. Проаналізувати гіпотези походження і основні осередки виникнення *Homo sapiens*, зокрема теорії*

моноцентризму та поліцентризму.

У шостому питанні потрібно розглянути матеріальну культуру людства часів праобщини. Слід детально описати основні знаряддя праці, якими користувалися найдавніші та давні люди (олдувайська, ашельська та мустьєрська археологічна культура), проаналізувати зміни у техніці виготовлення знарядь праць. Окремо слід наголосити на тогочасних палеокліматичних умовах, в яких жили і творили історію найдавніші людські колективи.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізняк Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізняк. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Сегеда С.П. Антропология: Навчальний посібник / С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Хомутов А.Е. Антропология. Учебное пособие / А.Е. Хомутов. – Ростов-на-Дону, 2004.

Монографії, статті

Алексеев В.П. Становление человечества / В.П. Алексеев. – М., 1984.

Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества / П.И. Борисковский. – Л.: Наука, 1979. - 240 с.

Вишняцкий Л.Б. Неандертальцы. История несостоявшегося человечества / Л.Б. Вишняцкий. – СПб.: Нестор-История, 2010.

Георгиевский А.Б. Эволюционная антропология (историко-научное исследование) / А.Б. Георгиевский. – СПб.: Нестор-История, 2009.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? – Часть I. Австралопитеки. Часть II. "Ранние Homo" / С.В. Дробышевский. – М.-Чита: ЗИП Сиб. УПК, 2002.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Архантропы. Гоминиды, переходные от архантропов к палеоантропам / С.В. Дробышевский. – М.: Едиториал УРСС, 2004.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Палеоантропы / С.В. Дробышевский. – М.: КомКнига, 2006.

Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека / Я. Елинек. – Прага: Артия, 1985.

Зубов А.А. Палеоантропологическая родословная человека / А.А. Зубов. – М., 2009.

История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / Отв. Ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 432 с.

Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель / Д.Ламберт. – Л., 1991.

Поршнева Б.Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии / Б.Ф. Поршнева. – М.: Мысль, 1974.

Придо Т. Кроманьонский человек / Т.Придо. – М.: Мир, 1981.

Запитання для самоконтролю

1. Фізичний тип рамапітеків.
2. Фізичний тип дріопітеків.
3. На які біологічні види поділяють австралопітеків?
4. Фізичний тип пітекантропів.
5. Фізичний тип неандертальців.
6. Розкрити проблему прабатьківщини людства.
7. Де було вперше виявлено кісткові рештки кроманьйонця?
8. Які існують гіпотези на час і місце виникнення *Homo sapiens*?
9. Скільки основних рас нараховує людство?
10. Які чинники впливали на формування рас?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 5. ЕПОХА РОДОВОЇ ОБЩИНИ. ОБЩИНА ПЕРВІСНИХ МИСЛИВЦІВ ЗБИРАЧІВ ТА РИБАЛОК

ПЛАН

- 1. Виникнення общинно-родового ладу.**
- 2. Матеріальна культура доби пізнього палеоліту-мезоліту.**
- 3. Соціальні відносини в ранньопервісній общині.**
- 4. Родо-племінна організація та організація влади в ранньопервісній общині.**
- 5. Криза мисливсько-збиральницького господарства.**

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, слід проаналізувати причини виникнення общинно-родового ладу, з'ясувати вплив навколишнього природного середовища, еволюційні процеси та роль перших шлюбних заборон на формування нової соціально-економічної формації.

Друге запитання присвячено огляду матеріальної культури часів пізнього палеоліту (оріньяк, соютре, мадлен) та мезоліту (культура лінгбі, терденуазька, меглемозе).

У третьому запитанні необхідно розкрити соціальні відносини, що панували за часів первісних мисливців, збирачів та рибалок. Описати гендерні та шлюбно-сімейні відносини в ранньородових колективах.

В четвертому питанні потрібно проаналізувати родо-племінну організацію та організацію влади в ранньопервісній общині.

П'яте питання присвячено проблемі кризи мисливсько-збиральницького господарства. Потрібно проаналізувати основні причини, що призвели до кризи (демографічний вибух, зміна кліматичних умов, хижацьке полювання) та шляхи виходу з неї.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов

вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И, История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Шрамко Б.А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972.

Монографії, статті

Алексеев В.П. Становление человечества / В.П. Алексеев. – М.: Политиздат, 1984.

Бернардт Р.М. Мир первых австралийцев / Сокр. пер. с англ. В.А. Жернова и В.М. Кудинова / Р.М. Берндт, К.Х. Берндт. – М.: Наука, 1981.

Кабо В.Р. Первобытная доземледельческая община / В.Р. Кабо. – М.: Наука, 1986.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и государство) / Г.Л. Курбатов, Э.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Наука, 1986.

Льюис Г. Морган. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис

Г. Морган. – Л.: Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР, 1934.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976.

Матвеева Н.П. Реконструкция социальной структуры древних обществ по археологическим данным / Н.П. Матвеева. – Тюмень: Издательство ТГУ, 2007.

Муравьев В.В. Производство жизни, болезнь и смерть в древнем обществе. Первобытная эпоха и Древний восток / В.В. Муравьев. - СПб-Сыктывкар, 2006.

Нужний Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці / Д.Ю. Нужний. – К.: Наукова думка, 1992.

Павленко Ю.В. Раннеклассовое общество (генезис и пути развития) / Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка, 1989.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука. 1986.

Шрамко Б. А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972.

Семенов С.А. Развитие техники в каменном веке / С.А. Семенов. – Л.: Наука, 1968.

Семенов Ю. И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Запитання для самоконтролю

1. Які причини виникнення общинно-родового ладу?
2. Що таке екзогамія?
3. Що таке ендогамія?
4. Дайте визначення терміну "матріархат".
5. Охарактеризуйте матеріальну культуру доби пізнього палеоліту.
6. Охарактеризуйте матеріальну культуру доби мезоліту.
7. Дайте визначення термінам "рід" та "община".
8. Опишіть основні риси родо-племінної організації та організацію влади у ранньопервісній общині.
9. Вкажіть на причини кризи мисливсько-збиральницького господарства.
10. Які заходи здійснювали давні люди, щоб подолати кризу мисливсько-збиральницького господарства?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 6. ПЕРВІСНЕ СУСПІЛЬСТВО ПЕРІОДУ РОЗКВІТУ РОДОВОЇ ОБЩИНИ

ПЛАН

1. Виникнення землеробства і скотарства.
2. Основні технічні досягнення неолітичного й енеолітичного час.
3. Господарство і матеріальна культура мотичних землеробів-скотарів.
4. Родоплемінна організація і організація влади.
5. Духовна культура доби неоліту та енеоліту.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно з'ясувати причини переходу до відтворюючого господарства, проаналізувати теорії моно- і поліцентризму стосовно виникнення землеробства і скотарства, вказати на їх основні осередки.

Друге запитання присвячено огляду матеріальної культури та основних технічних винаходів людства доби неоліту – енеоліту.

У третьому запитанні слід здійснити огляд господарського укладу і матеріальної культури сучасних племен мотичних землеробів-скотарів Африки, Південної Америки.

В четвертому питанні потрібно проаналізувати зміни у родо-племінній організації та організації влади в пізньопервісній общині та вплив на це регулярного надлишкового продукту.

П'яте питання присвячено проблемі зародження релігійних вірувань серед осілих первісних племен доби неоліту-енеоліту. Спираючись на етнологічні відомості потрібно описати основні вірування та релігію сучасних пізньородових суспільств.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель»,

2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобітне общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Шрамко Б.А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972.

Монографії, статті.

Алешкин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ / В.А. Алешкин. – М.: Наука, 1986.

Анисимов А.Ф. Духовная жизнь первобытного общества / А.Ф. Анисимов. – М.: Наука, 1966.

Війдейко М.Ю. Рільництво племен трипільської культури / М.Ю. Війдейко, Г.О. Пашкевич. – К.: Інститут археології НАН України, 2005.

Золотарев А.М. Родовой строй и первобытная мифология / А.М. Золотарев. – М.: Наука, 1966.

Косвен М.О. Матриархат. История проблемы / М.О. Косвен. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и

государство) / Г.Л. Курбатов, Э.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Наука, 1986.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976.

Льюис Г. Морган. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис Г. Морган. – Л.: Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР, 1934.

Павленко Ю.В. Раннеклассовое общество (генезис и пути развития) / Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка, 1989.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука. 1986.

Першиц А.И. Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий / А.И. Першиц, А.М. Хазанов. – М.: Наука, 1978.

Семенов Ю. И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга 1. Часть III. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Запитання для самоконтролю

1. В якому регіоні земної кулі вперше зароджується землеробство?
2. Які існують теорії стосовно появи землеробства і скотарства?
3. Хто був засновником теорії поліцентризму?
4. Які зміни відбулися у технології обробітки каменю?

5. Які нові знаряддя праці було винайдено?
6. Дайте визначення терміну "лінідж".
7. Дайте визначення терміну "фратрія".
8. Які зміни відбулися в родоплемінній організації у зв'язку з переходом до відтворюючого господарства?
9. Які зміни відбулися в організації управління родом, общинною та племенем у зв'язку з переходом до відтворюючого господарства?
10. Які найдавніші релігійні вірування Вам відомі?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПОЧАТКУ РОЗПАДУ ПЕРВІСНОГО ЛАДУ

ПЛАН

1. Зародження і розвиток обміну в первісному суспільстві та його значення. Престижна економіка; суть, форми прояву, значення.
2. Форми розподілу праці в первісному суспільстві, значення і роль суспільного розподілу праці в процесі розпаду родових відносин.
3. Еволюція форм власності в родовому суспільстві. Виникнення приватної власності: генезис і соціальні наслідки.
4. Зародження та форми експлуатації в епоху розкладу первісного суспільства.
5. Запровадження у виробництво металу та його наслідки.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно простежити зародження і розвиток обміну та торгівлі в первісному суспільстві. Слід окремо розглянути і престижну економіку, як один із найдавніших форм торгівлі осілих землеробських племен.

Друге запитання присвячено суспільним розподілам праці котрі відбулися в часи первісної історії. Окремо слід визначити кількість суспільних розподілів праці, розглянути значення та їх роль в процесі розпаду родових інститутів.

У третьому запитанні необхідно простежити еволюцію форм власності та їх поєднання починаючи з пізнього палеоліту і завершуючи розпадом первісного суспільства (колективна-індивідуальна-приватна).

В четвертому питанні слід розкрити зародження експлуатації серед первісних людських колективів, а саме – кабальництво, здольщину, рабство та данництво.

П'яте питання присвячено проблемі запровадження у виробництво

металу. Необхідно дати характеристику першому металу (міді) та сплаву (бронзі) та проаналізувати явища, котрі були викликані цим відкриттям людства до життя.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобітне общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Шрамко Б.А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972.

Монографії, статті

Алешкин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ / В.А. Алешкин. – М.: Наука, 1986.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и

государство) / Г.Л. Курбатов, Э.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Наука, 1986.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976.

Льюис Г. Морган. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис Г. Морган. – Л.: Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР, 1934.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука, 1986.

Першиц А.И. Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий / А.И. Першиц, А.М. Хазанов. – М.: Науч, 1978.

Першиц А.И. Разложение родового строя и формирование классового общества / А.И. Першиц. – М.: Наука, 1968.

Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи / Ю.И. Семенов. – М.: Мысль, 1974.

Семенов Ю. И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга 1. Часть III. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміну «Престижна економіка».
2. Які найдавніші форми торговельних операцій існували у первісних

суспільствах.

3. Скільки розподілів праці відбулося за часів первісного ладу?
4. Охарактеризуйте перший суспільний розподіл праці.
5. Охарактеризуйте другий суспільний розподіл праці.
6. Охарактеризуйте третій суспільний розподіл праці.
7. Які форми власності існували за часів первісного суспільства?
8. Які форми експлуатації існували в первісному суспільстві?
9. Охарактеризуйте первісне рабство як форму експлуатації.
10. Які економічні наслідки впровадження у виробництва металу мало для первісних людських колективів?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 8. ШЛЯХИ І ФОРМИ РОЗКЛАДУ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

ПЛАН

1. Характеристика пізньоматеринського роду.
2. Патріархальний рід (характеристика, основні риси).
3. Охарактеризувати протоселянську сусідську общину.
4. Великі сім'ї та безродовий варіант розпаду первісних суспільств.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно проаналізувати пізньоматеринський рід як один з варіантів розпаду родового ладу. Також потрібно здійснити порівняння пізньоматеринської організації з материнською та патріархальною, вказати на її особливості.

Друге запитання присвячено огляду особливостей патріархального роду. При розгляді даного питання також слід здійснити порівняння даної форми соціальної організації з іншими – зокрема матріархальною та пізньоматеринською.

В третьому питанні слід охарактеризувати протоселянську сусідську общину, вказати на її основні риси та особливості.

Четверте питання присвячено безродовому варіанту розпаду первісного суспільства та великим сім'ям. Слід охарактеризувати данні форми соціального устрою людських колективів.

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. –

Владивосток: ДВГУ, 2003.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Шрамко Б.А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972.

Монографії, статті

Алешкин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ / В.А. Алешкин. – М.: Наука, 1986.

Бромлей Ю.В. Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе / Ю.В. Бромлей, Л.Е. Куббель, А.И. Першиц. – М.: Мысль, 1982.

Генинг В.Ф. Этнический процесс в первобытности / В.Ф. Генинг. – Свердловск, 1970.

Косвен М.О. Матриархат. История проблемы / М.О. Косвен. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и государство) / Г.Л. Курбатов, Э.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Наука, 1986.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976.

Матвеева Н.П. Реконструкция социальной структуры древних обществ по археологическим данным / Н.П. Матвеева. – Тюмень: Издательство ТГУ, 2007.

Льюис Г. Морган. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис Г. Морган. – Л.: Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР, 1934.

Павленко Ю.В. Раннеклассовое общество (генезис и пути развития) / Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка, 1989.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука. 1986.

Першиц А.И. Разложение родового строя и формирование классового общества / А.И. Першиц. – М.: Наука, 1968.

Першиц А.И. Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий / А.И. Першиц, А.М. Хазанов. – М.: Наука, 1978.

Семенов Ю.И. Проблема перехода от материнского рода к отцовскому / Ю.И. Семенов // СЭ. – 1970. – № 5. – С. 57-72.

Семенов Ю. И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга 1. Часть III. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке авункулокальність?

2. Що таке дизлокальність?
3. Визначте основні риси пізньоматеринського роду.
4. Які основні риси патріархального роду?
5. Розкрийте головні особливості патріархального роду.
6. Що таке патри- і матрилінійність?
7. Визначте основні риси первісної сусідської общини.
8. Розкрийте основні особливості протоселянської сусідської общини.
9. Вкажіть на основні риси великих сімей як одного з варіантів розпаду родового суспільства.
10. За яких умов можливий безродовий варіант розпаду первісного суспільства?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 9. ШЛЯХИ І ФОРМИ РОЗКЛАДУ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

ПЛАН

1. Відособлення сім'ї і його соціальні наслідки.
2. Моногамна сім'я: поява та її роль в розкладі родових інститутів.
3. Нерівномірність і різноманітність господарського розвитку людства в епоху класоутворення.
4. Розвиток грабіжницьких війн та військової демократії.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, потрібно наголосити на роль економічних чинників, зокрема приватної власності, на відособлення сімей з великих патріархальних колективів. Поруч з цим, слід розрити і соціальні наслідки (наприклад, можливість накопичувати багатства та зародження експлуатації) для пізньородових суспільств.

Друге запитання присвячено проблемі появи та існування моногамних сімей в часи первісного суспільства. При характеристиці моногамної сім'ї слід здійснити порівняння з парною сім'єю та вказати на переваги чи недоліки. Обов'язково наголосити на ролі моногамної сім'ї в розкладі родових інститутів.

У четвертому питанні потрібно розкрити нерівномірність і різноманітність господарського розвитку людства в епоху станоутворення. Проаналізувати особливості розвитку Європи, Азії та Африки.

Четверте питання стосується завершального етапу історії первісного суспільства – військовій демократії та становленню приватної власності. Потрібно дати визначення терміну "військова демократія", вказати на явища, які були викликані до життя в цей період (грабіжницькі війни та воєнні походи).

Підручники, посібники

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982.

Станко В.Н. Історія первісного суспільства / В.Н. Станко, М.І. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999.

Монографії, статті

Алешкин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ / В.А. Алешкин. – М.: Наука, 1986.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и государство) / Г.Л. Курбатов, Э.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Наука, 1986.

Косвен М.О. К вопросу о военной демократии / М.О. Косвен // Труды Ин-та этнографии. Новая серия, 1960. – Т. 54.

Льюис Г. Морган Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис Г. Морган. – Л.: Изд-во Ин-та народов Севера ЦИК СССР, 1935.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996. – 102 с.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976.

Матвеева Н.П. Реконструкция социальной структуры древних обществ по археологическим данным / Н.П. Матвеева. – Тюмень: Издательство ТГУ, 2007.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука. 1986.

Першиц А.И. Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий / А.И. Першиц, А.М. Хазанов. – М.: Наука, 1978.

Першиц А.И. Разложение родового строя и формирование классового общества / А.И. Першиц. – М.: Наука, 1968.

Семенов Ю.И. Проблема перехода от материнского рода к отцовскому // СЭ. – 1970. – № 5. – С. 57-72.

Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи / Ю.И. Семенов. – М.: Мысль, 1974.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга 1. Часть III. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993.

Толстов С.П. Военная демократия и проблема «генетической революции» / С.П. Толстов // Проблемы истории докапиталистических обществ, 1935. – № 7-8.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте причини відособлення сімей?
2. Які соціальні наслідки для родового суспільства мало відособлення сімей?

3. Вкажіть на причини появи моногамних сімей?
4. Яку роль відіграли моногамні сім'ї в розкладі родових інститутів?
5. Чим відрізняється первісна парна сім'я від моногамної?
6. Проаналізуйте причини нерівномірності та різноманітності господарського розвитку людства в епоху становлення.
7. Якими чинниками можна пояснити нерівномірність господарського розвитку людства?
8. Дайте визначення терміну "Військова демократія".
9. Які наслідки для розпаду первісного суспільства відіграли грабіжницькі війни?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

ТЕМА 10. КУЛЬТУРА ПЕРВІСНИХ СУСПІЛЬСТВ

ПЛАН

1. Природничі знання.
2. Поява та розвиток релігії.
3. Зародження та еволюція мистецтва.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на перше запитання, слід розглянути такі аспекти: зародження і розвиток природничих знань, а саме: математичних, астрономічних, медичних. Необхідно також розкрити відомості первісних людей з мінералогії, вимірювання відстаней/довжин/величин тощо.

Друге питання присвячено виникненню та еволюції релігійних вірувань. Потрібно розкрити суть та дати характеристику таких видів релігійних уявлень як тотемізм, анімізм, фетишизм та магія.

Третє питання присвячено виникненню та еволюції мистецтва. Слід вказати на еволюцію мистецтва починаючи з пізнього палеоліту до періоду класоутворення. При цьому необхідно виокремити види мистецтва, яке включає в себе образотворче, скульптуру, барельєф, пластику тощо.

Монографії, статті

Анисимов А.Ф. Духовная жизнь первобытного общества / А.Ф. Анисимов. – М.: Наука, 1966.

Бибииков С.Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека / С.Н. Бибииков. – С. Н. Бибииков. – Київ : Наукова думка, 1981.

Золотарев А.М. Родовой строй и первобытная мифология / А.М. Золотарев. – М.: Наука, 1964.

Зубов А.Б. История религий. Книга первая: Доисторические и внеисторические религии. Курс лекций / А.Б. Зубов. – М.: Планета детей, 1997.

Косвен М.О. Очерки истории первобытной культуры / М.О. Косвен. -

М.: Издательство АН СССР, 1957.

Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / Пер. с фр. А.Б. Островского / К.Леви-Строс. – М.: Академический Проект, 2008.

Муравьев В.В. Производство жизни, болезнь и смерть в древнем обществе. Первобытная эпоха и Древний восток / В.В. Муравьев. – СПб.-Сыктывкар, 2006.

Окладников А.П. Утро искусства / А.П. Окладников. – Л.: Искусство, 1967.

Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства /А.Д. Столяр. – М.: Искусство, 1985.

Тайлор Э.Б. Миф и обряд в первобытной культуре/ Э.Б. Тайлор. – Смоленск: Русич, 2000.

Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тайлор. – М.: Политиздат, 1989.

Токарев С.А. Ранние формы религии и их развитие / С.А. Токарев. – М., 1991.

Токарев С.А. Ранние формы религии / С.А. Токарев. – М., 1990.

Чмихав М.О. Давня культура / М.О. Чмихов. - К., 1990.

Запитання для самоконтролю

1. Які найперші арифметичні дії застосовувало людство?
2. Яка система лічби (обрахунку) поширена в сучасних первісних племенах?
3. Як давні люди ділили пори року?
4. Які природні матеріали людство застосовувало для виготовлення знарядь праці?
5. Що таке тотемізм?
6. Дайте визначення терміну «магія»?
7. Що таке анімізм?

8. Що таке фетишизм?

9. Які найдавніші форми мистецтва нам відомі (види)?

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія, виконання тестових завдань.

Тестові завдання до Теми 1

I рівень

1. Що вивчає історія первісного суспільства

- а) історію та культуру давніх цивілізацій;
- б) найдавніші етапи зародження та розвитку людства та людського суспільства;
- в) історію людського суспільства від найдавніших часів до сьогодення;
- г) становлення і розвиток найдавніших держав.

Б

2. Метою дослідження історії первісного суспільства є:

- а) реконструкція форм власності в первісному суспільстві;
- б) визначення антропологічних характеристик первісних людей;
- в) з'ясування ролі праці у фізичному розвитку людини;
- г) реконструкція конкретних форм розвитку суспільства на початковій стадії та пошук закономірностей їхнього розвитку

Г

3. Абсолютна хронологія – це ...:

- а) датування пам'ятки, події на підставі логічних, науково-обґрунтованих доказів дослідника;
- б) умовне датування певної події, явища за допомогою інтуїції;
- в) ведення обліку часу від початку зародження життя на Землі;
- г) точне датування пам'ятки, події за допомогою різних джерел, або ж фізико-хімічних методів

Г

4. Першу, науково-обґрунтовану періодизацію первісної історії запропонував:

- а) Ч. Дарвін;
- б) Ф. Енгельс;
- в) Л.Г. Морган;

г) Д.Маклауд.

В

5. Дослідження "Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину" належить перу...:

а) Ф. Енгельса;

б) В.П. Алексеєва;

в) А.І. Першиця;

г) Ч.Дарвіна.

А

6. В основу археологічної періодизації історії первісного суспільства покладено:

а) зміни в соціальній організації суспільства;

б) відмінності в матеріалах й техніці виготовлення знарядь праці;

в) вивчення змін природного середовища внаслідок періодичних наступів льодовика;

г) критерії фізичної еволюції людини.

Б

7. В основу історичної періодизації історії первісного суспільства покладено:

а) відмінності в матеріалі й техніці виготовлення знарядь праці;

б) вивчення змін природного середовища внаслідок періодичних наступів льодовика;

в) критерії фізичної еволюції людини;

г) зміни в соціальній організації суспільства.

А

8. В основу геологічної періодизації історії первісного суспільства покладено:

а) відмінності в матеріалі й техніці виготовлення знарядь праці;

б) вивчення змін природного середовища внаслідок періодичних наступів льодовика;

- в) критерії фізичної еволюції людини;
- г) зміни в соціальній організації суспільства.

Б

9. В основу антропологічної періодизації історії первісного суспільства покладено:

- а) відмінності в матеріалі й техніці виготовлення знарядь праці;
- б) вивчення змін природного середовища внаслідок періодичних наступів льодовика;

- в) критерії фізичної еволюції людини;
- г) зміни в соціальній організації суспільства.

В

10. Який період кайнозойської ери називають антропогеном?

- а) перший;
- б) другий;
- в) третій;
- г) четвертий.

Г

II рівень

1. Розташуйте у хронологічній послідовності антропологічні епохи

- а) архантроп;
- б) неоантроп;
- в) палеоантроп;
- г) людина вміла.

ГАВБ

2. відносна хронологія – це _____

3. Встановіть відповідність терміна і визначення. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН	ВИЗНАЧЕННЯ
а) палеоліт	1) сучасний післяльодовиковий геологічний час;
б) голоцен	2) стародавній кам'яний вік;
в) інтергляціал	3) льодовиковий період антропогену;
г) мезоліт	4) середній кам'яний вік;
	5) міжльодовиковий період.

А	Б	В	Г
2	3	5	4

4. Згідно геологічної періодизації до льодовикового часу віднесено наступні етапи:

- а) дунай;
- б) олдувай;
- в) мустьєр;
- г) вюрм.

АГ

III рівень

1. Вкажіть основні періоди історичної періодизації історії первісного суспільства

Тестові завдання до Теми 2

І рівень

1. До основних джерел історії первісного суспільства слід віднести:

- а) письмові;
- б) етнологічні;
- в) мовознавчі;
- г) палеозоологічні.

Б

2. Етнологія поділяє людство на:

- а) апополітейні та синполітейні суспільства;
- б) ранговані суспільства;
- в) багатородові суспільства;
- г) однородові суспільства

А

3. До антропологічних джерел належать данні:

- а) рештки матеріальної культури;
- б) результати досліджень сучасних первісних суспільств;
- в) описи давніх людей, що вміщено до хронік, літописів;
- г) кісткові решти найдавніших та давніх людей.

Г

4. Що таке історичне джерело?

- а) об'єкти природного середовища, модифіковані людською діяльністю, які несуть на собі відбитки цієї діяльності;
- б) об'єкти, створені людською діяльністю, з яких історик здобуває інформацію про процес соціального розвитку суспільства;
- в) об'єкти оточуючого середовища, що мають відношення до життєдіяльності людини;
- г) продукти людської діяльності.

Б

5. Що таке глотохронологія:

- а) метод датування органічних знахідок;
- б) датування органічних решток;
- в) метод абсолютного датування мов;
- г) метод датування керамічних виробів.

В

6. До археологічних джерел з первісної історії відносять:

- а) рештки матеріальної культури;
- б) результати досліджень сучасних первісних суспільств;
- в) описи давніх людей, що вміщено до хронік, літописів;
- г) кісткові решти найдавніших та давніх людей.

А

7. Синполітейні суспільства – це ...:

- а) первісні колективи архантропів;
- б) первісні людські колективи, котрі існували до виникнення цивілізації;
- в) суспільства, котрі і сьогодні знаходяться на первісній стадії розвитку;
- г) сучасне населення будь-якої країни.

В

8. Яка наука досліджує біологічні особливості людини та її предків?

- а) антропологія;
- б) біологія;
- в) анатомія;
- г) етнологія.

А

9. Визначте метод накопичення джерел етнологами:

- а) польові розвідки та археологічних досліджень;
- б) спостереження за сучасними первісними колективами;
- в) лабораторні дослідження;
- г) систематизація та узагальнення існуючих історичних джерел.

Б

10. Визначте метод накопичення джерел етнологами:

- а) лабораторні дослідження;
- б) спостереження за сучасними первісними колективами;
- в) польові розвідки та розкопки;
- г) систематизація та узагальнення існуючих історичних джерел

В

II рівень

1. Виберіть вірне твердження:

- а) об'єктивне відображення первісної історії можливе лише при комплексному застосуванні джерел;
- б) для з'ясування окремих питань розвитку людства застосовуються дані мовознавства, геології, фізики, хімії;
- в) наявні джерела не дозволяють визначити рівень раціональних знань первісних людей;
- г) у писемних джерелах знайшла відображення лише культура синполітейних суспільств.

АБГ

2. Аполітейні суспільство – це _____

3. Встановіть відповідність терміна і визначення. З кожної позиції першого стовця підберіть відповідну позицію другого стовця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН

ВИЗНАЧЕННЯ

а) дендрохронологія

1) наука, що вивчає географічні назви, їх походження, розвиток, сучасний стан;

- б) стратиграфія 2) наука, котра досліджує викопні рештки людей з різного хронологічного діапазону;
- в) палеоантропология 3) розділ історичної геології, котрий досліджує послідовність нашарувань геологічних горизонтів;
- г) топоніміка 4) метод датування річних деревних кілець;
- 5) метод датування органічних решток.

А	Б	В	Г
4	3	5	2

4. Які факти свідчать про недовершеність етнологічних джерел?

- а) незадовільний стан збереженості цих джерел;
- б) відсутність суспільств, соціальна культура яких відповідала б початковим етапам історії людства;
- в) вплив політичних суспільств на синполітейні первісні суспільства;
- г) мала кількість пам'яток кісткових решток предків людини та їх матеріальної культури.

БВ

ІІІ рівень

1. Лінгвістичні джерела з історії первісного суспільства

2. Дайте характеристику неосновним джерелам з історії первісного суспільства

Тестові завдання до теми 3

І Рівень

1. Антропоген – це...:

- а) період виникнення та розселення людини на земній кулі;
- б) період формування тваринного світу;
- в) період формування рослинного світу;
- г) період становлення перших державних утворень.

А

2. До рушійних сил антропогенезу належать:

- а) здатність виготовляти знаряддя праці;
- б) збиральництво і полювання;
- в) статевий відбір;
- г) прямоходіння, розвиток руки та мозку.

Г

3. Трудову теорію антропогенезу започаткував?

- а) Ф.Енгельс;
- б) Л.Г.Морган;
- в) Ч. Дарвін;
- г) С.Толстов.

А

4. Засновником теорії еволюції є:

- а) Ф.Енгельс;
- б) Л.Г.Морган;
- в) Ч. Дарвін;
- г) К.Ліней.

В

5. Найдавніші еволюційні витоки людини пов'язані з:

- а) пітекантропом;
- б) гейдельберзькою людиною;

в) синантропом

г) дріопітеком.

Г

6. Згідно сучасних уявлень праатьківщиною людства вважається:

а) територія Південно-Східної Азії;

б) Африканський континент;

в) територія Євразії;

г) Американський континент.

Б

7. Вкажіть найдавнішого представника викопних мавп?

а) "Homo habilis";

б) гібон;

в) проконсул;

г) шимпанзе.

В

8. До родини австралопітетинів (австралопітеків) належить:

а) зинджантроп;

б) рудольфська людина;

в) "Бєбі з Таунга";

г) гейдельберзька людина.

В.

9. Коли з'явилися австралопітеки?

а) приблизно 10 млн. р. тому;

б) близько 5-4 млн. р. тому

в) 21–12 млн. р. до н. е.;

г) близько 1,5 млн. р. тому.

Б.

10. Homo habilis перекладається як:

а) людина вмїла;

б) людина працююча;

- в) людина дивовижна;
- г) мавполюдина.

А

II рівень

1. Розташуйте в хронологічному порядку:

- а) дріопітек;
- б) Homo habilis;
- в) рамапітек;
- г) австралопітек.

АВГБ

2. Дайте визначення поняттю "праобщина" _____

3. Хто жив в який час. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ЧАС

- а) 21-17 млн. р. тому
- б) 12-9 млн. р. тому
- в) 8-2,4 млн. р. тому
- г) 2-1,5 млн. р. тому

ПРЕДСТАВНИК

- 1) африканський дріопітек,
- 2) австралопітеки
- 3) Homo habilis
- 4) дріопітек проконсул;
- 5) пітекантроп.

А	Б	В	Г
4	1	2	3

4. Для еволюції організмів, крім зміни природного середовища, потрібні були ще:

- а) космічна радіація;
- б) боротьба за існування; спадковість;
- в) природний відбір; різноманітність географічного середовища;
- г) груповий відбір; мутації зумовлені радіацією

БВ

III рівень

1. Розкрийте суть африканської теорії прабатьківщини людства

2. Вкажіть на основні морфологічні особливості Homo Habilis в порівнянні з більш ранніми гомінідами

Тестові завдання до теми 4.

I Рівень

1. Архантроп – це:

- а) людина сучасного фізичного виду;
- б) давня людина;
- в) найдавніша людина;
- г) найдавніший предок людини.

2. Об'єм мозку класичних неандертальців в середньому складав:

- а) 900-1100 см³;
- б) 1100-1200 см³;
- в) 1400-1700 см³;
- г) 1400-2200 см³

В

3. До давніх гомінідів (палеоантропів) належать:

- а) кроманьйонець;
- б) неандерталець;
- в) президжантроп;
- г) атлантроп.

Б.

4. Основною формою ведення господарства в епоху раннього палеоліту було:

- а) полювання;
- б) рибальництво;
- в) збиральництво;
- г) землеробство і скотарство;
- д) ніякої форми господарства не було.

В

5. Чому неандертальці ховали своїх небіжчиків?

- а) через санітарні уявлення;
- б) через турботу про померлих;
- в) через те, що мали зачатки релігійних явлень;
- г) через високий соціальний статус померлих

В

6. Homo erectus – це:

- а) людина прямо ходяча;
- б) людина розумна;
- в) людина вмiла;
- г) давня людина

А

7. Неандертальці проживали:

- а) 1,5 млн. р. – 200 тис. р. до н.е.
- б) 18-14 млн. р. до н.е.
- в) 150-35 тис. р. до н.е.
- г) 4,5 – 1,5 млн р. до н.е.

В

8. Першим універсальним знаряддям праці епохи раннього палеоліту були:

- а) рубило;
- б) кам'яна сокира;
- в) ножі, скребла;
- г) гостроконечники.

А

9. Прийнято вважати, що сучасна людина сформувалася:

- а) 450 тис. років тому;
- б) 200 тис. років тому;
- в) 150-80 тис. років тому;
- г) 40-30 тис. років тому.

Г

10. Який тип сім'ї був домінуючим в людському суспільстві в первісну добу на ранньому етапі розвитку?

- а) гаремна сім'я;
- б) парна сім'я;
- в) патріархальна сім'я;
- г) матріархальна сім'я.

Б

II рівень

1. Процес становлення та еволюції фізичного типу людини пройшов декілька етапів. Розмістіть їх у хронологічній послідовності:

- а) становлення людини сучасного фізичного типу;
- б) виділення людини з тваринного світу;
- в) неоантроп;
- г) палеоантроп.

АВГБ

2. Дайте визначення терміну "соціогенез" – це _____

3. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

<i>ТЕРМІН</i>	<i>ВИЗНАЧЕННЯ</i>
а) праобщина	1) обряд посвячення молоді у дорослі;
б) макроліт	2) не впорядковані, не встановлені, не врегульовані статеві стосунки;
в) проміскуїтет	3) заборона шлюбних відносин в межах одного роду чи фратрії;

г) табу

4) перша найдавніша стадія розвитку людства, в ході якої відбулося формування людини та людського суспільства;

5) певні заборони, порушення яких не допускалося

під страхом кари

А	Б	В	Г
4	1	2	3

4. Назвіть гіпотези походження неоантропів.

а) моноцентризм;

б) поліцентризм;

в) моногенізм;

г) децентризм.

АБГ

III рівень

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку праобщини.

2. Розкрийте суть теорій моно- і поліцентризму щодо походження людини сучасного фізичного типу

Тестові завдання до теми 5

I Рівень

1. Общино-родовий лад виникає в:

- а) неоліті;
- б) мезоліті;
- в) пізньому палеоліті;
- г) ранньому палеоліті.

В

2. Колектив кровноспоріднених родичів, що вів своє походження по материнській або чоловічій лінії називався:

- а) рід;
- б) плем'я;
- в) первісне стадо;
- г) фратрія.

А

3. Термін «екзогамія» ввів в науку:

- а) Г.Чайлд;
- б) Ф.Енгельс;
- в) Ч.Дарвін;
- г) Мак-Леннон.

Г.

4. Матрилокальність - це:

- а) види господарських робіт, що проводилися виключно жінками;
- б) шлюбне оселення подружжя в жінки;
- в) шлюбне оселення подружжя в чоловіка;
- г) спеціалізоване жіноче господарство.

Б

5. Основною ознакою родової організації первісної общин є:

- а) екзогамія;
- б) ендогамія;

- в) полігамія;
- г) моногамія.

А

6. В епоху пізнього палеоліту було винайдено:

- а) колісний, та водний транспорт;
- б) гарпун, рибацькі сіті;
- в) шліфовану кам'яну сокиру;
- г) крем'яні наконечники для списів, списометалку

Г

7. За часів доби мезоліту було винайдено:

- а) лук і стріли;
- б) гарпун; і рибацькі сітки
- в) кераміку;
- г) спис та списометалку.

Б

8. Коли була одомашнена собака?

- а) в мезоліті;
- б) в пізньому палеоліті;
- в) в ранньому палеоліті;
- г) в неоліті.

А

9. Залежно від місця оселення, сім'ї поділялись на:

- а) Патрилокальні, матрилокальні;
- б) патрилійні, матрилійні;
- в) патрилокальні, патрилійні;
- г) матрилокальні, матрилійні.

А

10. Основними заняттями первісних людей до “неолітичної революції” були ...

- а) збиральництво та тваринництво;

- б) землеробство та мисливство;
- в) мисливство та збиральництво;
- г) мисливство та рибальство.

В

II рівень

1. Розташуйте в хронологічному порядку

- а) культура оріньяк;
- б) культура мустьєр;
- в) культура мадлену;
- г) культура солютре.

БАГВ

2. Дайте визначення терміну "ендогамія" – це _____

3. Встановіть відповідність терміна і визначення. З кожної позиції першого стовця підберіть відповідну позицію другого стовця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

<i>ТЕРМІН</i>	<i>ВИЗНАЧЕННЯ</i>
а) рід	1) союз кровних родичів, які вели своє походження від спільного предка;
б) матрилійність	2) форма об'єднання людей, що характеризується спільним володінням землею, засобами виробництва та частковим або повним самоуправлінням;
в) вождь	3) екзогамна група близьких родів, що вступали у шлюб з представниками інших общин;
г) община	4) визначення спорідненості за материнською лінією;

5) вища виборна посадова особа у племені або Союзі племен у функції якої входило керівництво господарською діяльністю

А	Б	В	Г
1	4	5	2

4. Виберіть правильні твердження.

- а) матрилокальність – це поселення подружжя в будинку чоловіка;
- б) доместикація – це процес одомашнення диких тварин;
- в) кроскузенний шлюб – шлюб із дочкою брата матері або дочкою сестри батька;
- г) полігінія – це рідка форма полігамії, за якої жінка перебуває в декількох шлюбних союзах з різними чоловіками.

БВ

ІІІ рівень

1. Вкажіть на причини, котрі призвели до виникнення общинно-родового ладу

Тестові завдання до теми 6

І Рівень

1. Хто запровадив термін «неолітична революція»?

- а) Ф.Енгельс;
- б) Е.Тейлор;
- в) Л.Морган;
- г) Г.Чайлд.

Г

2. Хто запровадив термін «неолітична революція»?

- а) Ф.Енгельс;
- б) Е.Тейлор;
- в) Л.Морган;
- г) Г.Чайлд.

Г

3. Засновником теорії поліцентризму в питанні виникнення і поширення землеробства є:

- а) М. Вавілов;
- б) Г. Чайлд;
- в) Л.Морган;
- г) С. Толстов.

А

4. За часів доби неоліту було винайдено:

- а) лук і стріли;
- б) гарпун;
- в) кераміку;
- г) спис та списометалку.

В

5. Найбільшим досягненням неоліту було:

- а) перехід до відтворюючого господарства;
- б) винайдення лука і стріл;

- в) перехід до осілого способу життя
- г) винайдення ткацького верстату

А

6. Моноцентристи вважають, що первинним осередком виникнення землеробства був регіон:

- а) Північної Африки;
- б) Передньої Азії;
- в) Європи;
- г) Мезо-Америки.

Б

7. Хто керував родовою общиною?

- а) царі;
- б) жерці;
- в) шамани;
- г) старійшини.

Г

8. Головним наслідком переходу до відтворюючого господарства стало:

- а) зміни у шлюбно-сімейних відносинах;
- б) інтенсифікація збиральництва;
- в) поява надлишкового продукту;
- г) поява приватної власності.

В

9. Фратрія – це ...:

а) форма устрою родових об'єднань по материнській чи жіночій лінії (рід);

б) об'єднання багатьох родів та общин і єдину етнічну або політичну організацію;

в) екзогамна група близьких родів, що вступали у шлюб з представниками інших общин;

г) найдавніша соціальна організація найдавніших людей доби праобщини;

В

10. Яке з видів господарської діяльності людства призвело до виникнення землеробства?

- а) полювання;
- б) рибальство;
- в) ремесло;
- г) збиральництво.

Г

II рівень

1. Розташуйте в хронологічному порядку

- а) перехід до осілого способу життя;
- б) поява мідних знарядь праці;
- в) становлення відтворюючого господарства;
- г) винайдення кераміки.

ВАГБ

2. Дайте визначення терміну "неолітична революція"

3. Встановіть відповідність терміна і визначення. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН

ВИЗНАЧЕННЯ

а) лінідж

1) нетривке об'єднання чоловіка і жінки для спільного проживання, народження дітей, часто не пов'язаних спільним майном;

- б) плем'я 2) форма устрою родових об'єднань по материнській чи жіночій лінії (рід);
- в) фратрія 3) экзогамна група близьких родів, що вступали у шлюб з представниками інших общин;
- г) парна сім'я 4) одношлюбність, для якої характерно, об'єднання лише одного чоловіка і однієї жінки для спільного проживання і виховання дітей;
- 5) об'єднання багатьох родів та общин і єдину етнічну або політичну організацію

А	Б	В	Г
2	5	3	4

4. За доби енеоліту було винайдено:

- а) ткацький верстат;
- б) техніка свердління та полірування крем'яних знарядь праці;
- в) кераміка;
- г) мідь.

АБ

III рівень

1. Назвіть основні технічні досягнення неолітичного часу

2. Вкажіть основні осередки виникнення землеробства

Тестові завдання до теми 7

I Рівень

1. Зародженню і розповсюдженню торгівлі сприяло:

- а) розвиток землеробства;
- б) інтенсифікація мисливства і збиральництва;
- в) розпад материнського роду;
- г) розвиток ремесла.

Г

2. Основною передумовою розкладу первісного суспільства стало:

- а) соціальна диференціація;
- б) виникнення приватної власності;
- в) поява експлуатації;
- г) майнове розшарування.

Б

3. Визначте, що лежало в основі господарської діяльності

пізньопервісної общини:

- а) кооперація праці і статевий поділ праці;
- б) економічна залежність;
- в) рабська праця;
- г) боргова праця.

А

4. Нова форма обміну – економічний обмін з'являється у:

- а) мезоліті;
- б) неоліті;
- в) залізному віці;
- г) бронзовому віці.

Г

5. Скільки суспільних розподілів праці відбулося в первісному суспільстві?

- а) один;

- б) два;
- в) три;
- г) чотири

В

6. Другий великий суспільний розподіл праці – це:

- а) відокремлення землеробства від скотарства;
- б) відокремлення полювання від землеробства, ремесла та скотарства;
- в) відокремлення рибацтва від збиральництва та полювання;
- г) відокремлення ремесла від землеробства і скотарства.

Г

7. Першим металом, який винайшло людство було:

- а) золото;
- б) бронза;
- в) залізо;
- г) мідь.

Г

8. Першим сплав, який винайшло людство було:

- а) латунь;
- б) бронза;
- в) чавун;
- г) силумін.

Б

9. Первісне рабство відрізнялося від класичного тим, що:

- а) не було довічним;
- б) раби мали право вільно покидати своїх власників;
- в) було довічним;
- г) в первісному суспільстві рабства не було.

А

10. Наслідком використання металевих знарядь праці у веденні господарства стало:

- а) розбудова території поселення;
- б) збільшення регулярного надлишкового продукту;
- в) збільшення посівних площ;
- г) полегшення ведення сільського господарства.

Б

II рівень

1. Розташуйте в хронологічному:

- а) обмін і торгівля;
- б) регулярний надлишковий залишок;
- в) виникнення приватної власності;
- г) поява експлуатації.

БАГВ

2. Дайте визначення терміну "престижна економіка" _____

3. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН	ВИЗНАЧЕННЯ
а) редистрибуція	1) розподіл тільки надлишкового продукту від безпосередніх виробників до верхівки соціуму, а від них до неспроможних або незаможних членів суспільства;
б) реципрокація	2) поширений тип експлуатації який передбачав примусове відчуження надлишків продукту одними соціальними групами в інших;
в) данництво	3) примусова праця одних людей на інших внаслідок боргів або потрапляння в полон з можливістю

подальшого звільнення;

г) рабство

4) обмін матеріальними благами та послугами між різними суспільними групами;

5) Процес переходу від первісного суспільства до

державності.

А	Б	В	Г
1	4	2	3

4. Які фактори сприяли виникненню експлуатації в первісних суспільствах?

- а) розвиток обміну і торгівлі;
- б) розпад материнського роду;
- в) розвиток грабіжницьких війн;
- г) становлення патріархального суспільства.

АВ

III рівень

1. Значення суспільних розподілів праці в процесі розпаду родових інститутів

2. Вкажіть основні форми власності, що існували в первісному суспільстві

Тестові завдання до теми 8

I Рівень

1. Для пізньоматеринського роду стосунки між чоловіком і жінкою були:

- а) антогонічні;
- б) нерівноправні;
- в) рівноправні;
- г) взаємозалежні.

В

2. Для патріархального суспільства було характерно наступна форма сім'ї:

- а) моногамна;
- б) парна;
- в) гаремна;
- г) проміскуїтетна;

Б

3. Яку характеризувати протоселянську сусідську общину?

- а) це патріархальна община.
- б) це родова община.
- в) це союз родів.
- г) це виокремлені сім'ї з родової общини.

Г

4. Безродовий варіант розпаду первісних суспільств на сьогодні простежується серед:

- а) примітивних африканських племен;
- б) первісних колективах Океанії;
- в) південно-американських індіанців;
- г) сучасних палеоазійців (чукчі).

Г

5. Хто стояв на чолі патріархального роду?

- а) старійшина;
- б) вождь;
- в) шаман;
- г) військовий проводир.

А

6. Парцелярне господарство – це ...

- а) колективне селянське господарство;
- б) індивідуальне селянське господарство;
- в) общинне селянське господарство;
- г) сусідське селянське господарство.

Б

7. Кому належала влада в пізньоматеринському суспільстві?

- а) представнику релігійного культу (шаману);
- б) жінці старійшині роду;
- в) чоловіку-вождю;
- г) воїнам.

В

8. Причиною розпаду материнського ладу та формування

патріархального було:

- а) зміна форми сім'ї;
- б) занепад полювання і збиральництва;
- в) зміна основних релігій.
- г) зростання господарської ролі чоловіка в суспільстві.

Г

9. Для протоселянської сусідської общини характерно:

- а) поєднання колективної власності з приватною на землю;
- б) поєднання колективної власності з індивідуальною;
- в) поєднання індивідуальної власності з родовою;
- г) поєднання приватної власності з індивідуальною на землю.

A

10. Основною відмінністю сусідської общини від патріархальної було:

- а) успадкування власності від матері до сина;
- б) успадкування власності від батька до сина;
- в) неможливість успадкування сином власності батька;
- г) успадкування всієї власності померлого всією сім'єю.

Б

II рівень

1. Визначте правильну послідовність понять:

- а) патріархальний рід;
- б) матріархальний рід
- в) пізньоматеринське суспільство
- г) протоселянська община

БВАГ

2. Дайте визначення терміну "соціогенез" – це _____

3. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН

ВИЗНАЧЕННЯ

а) авункулокальність	1) поселення шлюбної пари у брата матері чоловіка;
б) білокальність	2) відлік спорідненості по лінії матері і батька одночасно;

- в) патрилокальність 3) почергове поселення шлюбних пар у роду батька і матері;
- г) патрилійність 4) проходження дітей по лінії батька;
- 5) поселення шлюбної пари у роду чоловіка.

А	Б	В	Г
1	3	5	4

4. Для родових матріархального та патріархального ладу було характерно:

- а) екзогамний шлюб;
- б) ендогамний шлюб;
- в) моногамна сім'я;
- г) парна сім'я.

АГ

III рівень

1. Вкажіть на відмінності між класичним матріархальним та пізньоматеринським родом.

2. Назвіть основні риси патріархального роду

Тестові завдання до теми 9

I Рівень

1. Головною причиною відокремлення сім'ей було:

- а) небажання ділитися надлишковим продуктом з родичами;
- б) неможливість спільного проживання подружжя з батьками;
- в) втручання в шлюбно-сімейні справи батьків подружжя;
- г) бажання окремих сімей вести самостійне господарство.

Г

2. Головним наслідком відокремлення сім'ї було:

- а) становлення екзогамних заборон;
- б) формування індивідуального селянського господарства;
- в) поширення парної сім'ї;
- г) поява проміскуїтету.

Б

3. З моногамною сім'єю пов'язують:

- а) розвиток гаремного шлюбу;
- б) появу купівельного шлюбу;
- в) зародження приватної власності;
- г) становлення екзогамних заборон.

В

4. На відміну від парної сім'ї моногамна базувалася на:

- а) любові і довірі подружжя;
- б) спільних економічних і господарських інтересах подружжя;
- в) людських цінностях;
- г) мали спільну базу.

Б

5. Період розпаду первісного суспільства припадає на:

- а) кам'яний вік;
- б) добу неоліту;
- в) добу металів (бронза-залізо);

г) період родової общини

В

6. В основні нерівномірності господарського розвитку людства

лежать:

а) сприятливі для ведення господарства природо-кліматичні умови;

б) небажання людських колективів вдосконалювати ведення

господарства;

в) невміле керівництво племенами;

г) постійна ворожнеча між племенами.

А

7. Які наслідки для розпаду первісного суспільства відіграли грабіжницькі війни?

а) були основним джерелом розселення людства по земній кулі;

б) сприяли розвитку скотарства;

в) сприяли поглибленню майнової та соціальної диференціації

первісного суспільства

г) ніяких наслідків не мали

В

8. Первісне суспільство гине тоді, коли:

а) з'являється майнова диференціація (багаті і бідні);

б) приватна власність стає домінуючою;

в) відбувається розклад патріархального роду;

г) з'являється спадкова аристократія.

Б

9. З грабіжницькими війнами по воєнними походами часів розпаду первісного суспільства пов'язують:

а) мисливсько-збиральницьке господарство;

б) неолітичну революцію;

в) військову демократію;

г) престижну економіку.

В

10. Військова демократія – це:

а) здійснення влади вождями за допомогою війська в умовах збереження родоплемінних інститутів.

б) здійснення влади вождями за допомогою усіх прошарків населення племені в умовах збереження родоплемінних інститутів.

в) здійснення влади вождями за допомогою шамана в умовах збереження родоплемінних інститутів.

г) демократія серед військових.

А

II рівень

1. Розставте у хронологічному порядку поняття:

а) данництво;

б) держава;

в) рабство;

г) майнове розшарування.

ГАВБ

2. Дайте визначення терміну "політогенез" – це _____

3. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

ТЕРМІН

ВИЗНАЧЕННЯ

а) таємні союзи

1) пізня форма союзів, які були протиположними до племенній чи іншій формі офіційної влади;

- б) класи 2) великі соціальні групи, що функціонують на підставі своїх основних соціальних інтересів;
- в) стан 3) виборний голова роду чи общини, який часто поєднував духовні і світські функції;
- г) старійшина 4) вища виборна посадова особа у племені або Союзі племен;
- 5) група осіб пов'язаних притаманними їм правами і обов'язками.

А	Б	В	Г
1	2	5	3

4. Характерною рисою моногамної сім'ї є:

- а) можливість спадкування майна від батька до сина;
- б) можливість одностороннього розірвання шлюбу чоловіком або жінкою;
- в) економічне відособлення сім'ї від колективу родичів;
- г) спадкування майна померлого чоловіка колективом родичів.

АВ

III рівень

1. Вкажіть на основні причини нерівномірного господарського розвитку людства.

Тестові завдання до теми 10

I Рівень

1. Який барвник первісні люди використовували для фарбування та наскельного живопису?

- а) кров тварин;
- б) розведenu глину;
- в) масляну фарбу.
- г) ворхру.

Г

2. Великі відстані первісні люди вимірювали:

- а) політом стріли;
- б) кроками;
- в) днями ходу;
- г) політом списа.

В

3. мандруючи територіями, первісні люди орієнтувалися за допомогою:

- а) зоряного неба;
- б) сонця;
- в) напрямком річок;
- г) за допомогою усього вищеперахованого.

А

4. Першим календарем, який винайшли люди був:

- а) сонячний;
- б) місячний;
- в) місячно-сонячний;
- г) зоряний.

Б

5. Ініціація – це:

- а) звичай демонстрації батьком своєї причетності до дитини;
- б) обряд залучення підлітків до категорії дорослих чоловіків та жінок;
- в) віра у надприродні істоти;
- в) шлюбне оселення подружжя.

Б

6. Тотемізм - це

- а) віра в тварину або рослину, яку древні люди вважали предком роду, з яким зв'язували своє існування і благополуччя;
- б) віра в існування душі і духів, які керують матеріальним світом;
- в) поклоніння предметам неживої природи, які є нібито наділені чудодійною силою;
- г) дії і обряди, що здійснюються з метою вплинути надприродним шляхом на явища природи, тварин або людину.

А

7. Першою арифметичною дією, що винайшло людство було:

- а) додавання;
- б) віднімання;
- в) множення;
- г) ділення.

Г

8. Причиною виникнення мистецтва в первісних суспільствах є:

- а) художній інстинкт;
- б) результат релігійної практики та господарської діяльності;
- в) бажання первісних людей за допомогою малюнків та скульптур прикрасити свої помешкання;
- г) бажання первісних людей за допомогою малюнків та скульптур окреслити межі своєї території від інших кочових груп.

Б

9. Анімізм - це:

- а) віра в духів, душу, надприродні істоти;
- б) віра в здатність людини за допомогою певної обрядовості впливати на інших людей, тварин, рослин.
- в) віра в надприродні властивості неживих предметів;
- г) віра в існування тісного зв'язку між родовою групою та тотемом.

А

10. Фетишизм - це

- а) віра в духів, душу, надприродні істоти;
- б) віра в існування тісного зв'язку між родовою групою та тотемом;
- в) віра в здатність людини за допомогою певної обрядовості впливати на інших людей, тварин, рослин.
- г) віра в надприродні властивості неживих предметів

Г

II рівень

1. Розташуйте в хронологічному порядку:

- а) образотворче мистецтво;
- б) письмо;
- в) календар;
- г) скульптура.

АГВБ

2. Дайте визначення терміну "магія" – це _____

3. Хто жив в який час. З кожної позиції першого стовпця підберіть відповідну позицію другого стовпця і запишіть в таблицю вибрані цифри під відповідними буквами:

- а) шаманство 1) дійство, що має регламентацію, пов'язану із найважливішими подіями соціального, сімейного і духовного значення;
- б) фетиш 2) неживий предмет, оточений релігійним поклонінням;
- в) обряд 3) суспільна свідомість;
- г) вірування 4) можливість за допомогою особливих ритуальних дій, встановити контакт із духами для надання допомоги у лікуванні хвороби, мисливстві, рибній ловлі ;
- 5) уявлення, що відображають віру людини у існування вищих сил і істот та їх вплив на її долю.

А	Б	В	Г
4	2	1	5

4. У розвитку палеолітичного мистецтва розрізняють хронологічні стилі, виберіть правильні

- а) 32–27 тис. р. тому – нечисленні зображення голів або передніх частин тварин у техніці гравірування;
- б) 16–10 тис. р. тому – розквіт палеолітичного мистецтва;
- в) 10–7 тис. р. тому – занепад мистецтва;
- г) 27–18 тис. р. тому – поступове відродження мистецтва.

АБ

III рівень

1. Розкрийте суть господарської та релігійної теорій зародження мистецтва в первісному суспільстві

2. Вкажіть на основні етапи виховання дітей у первісних суспільствах

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Абсолютне датування – встановлює точну або приблизну історичну дату події (тисячоліття, століття, рік, іноді місяць і день). В первісній історії найчастіше можна встановити лише тисячоліття, або століття.

Австралопітек (від лат. australis – південний і грец. pithecos – мавпа) - найбільш ранні представники родини "Гомо" (людина), котрі жили приблизно 4,5-2 млн. років тому.

Авункулат (від лат. avunculus – дядько по лінії матері) – система особливих відносин між дядьком із боку матері і його племінником, коли брат матері вважався більш відповідальним за виховання племінника і його життєву долю, ніж рідний батько.

Авункулокальність – поселення шлюбної пари у брата матері чоловіка.

Анімізм (від лат. anima – дух, душа) - форма первісної релігії, яка заснована на наділенні душею всіх речей, сил і явищ природи і здійсненні відповідних обрядів.

Антропогенез (від грец. antropos – людина і genesis - походження) – процес історико – еволюційного формування фізичного типу людини; розділ антропології, який вивчає цей процес.

Антропосоціогенез (від грец. antropos – людина, лат. societas – суспільство і грец. genesis – походження) – процес переходу від біологічної форми руху матерії до соціальної, є нерозривним у перетворенні тварини у людину і формуванні людського суспільства.

Антропоморфний (від грец. antropos – людина та morfe – форма) – людиноподібний

Аполітейні суспільства (від грец. apo – до і фр. civilisation – цивілізація) – первісні суспільства, які існували до виникнення цивілізацій.

Архантропи – друга стадія формування людини. Представлені: пітекантропом, синантропом, атлантропом, гейдельбергською людиною.

Б

Батьківський рід – союз кровних родичів, що пов'язані між собою родовими зв'язками по лінії батька.

Білінійність (від лат. bis – двічі) - відлік спорідненості по лінії матері і батька одночасно.

Білокальність (від лат. Bis - двічі) – почергове поселення шлюбних пар у роду батька і матері.

В

Варварство 1) друга епоха історії людства, згідно періодизації Л. Мограна, починається із винайдення луку і стріл, гончарства і завершується появою писемності; 2) (в переносному значенні) крайня жорстокість.

Викопні антропоїди – (від грецького дріо – хащі, непроглядний ліс і рithescos – мавпа, тобто „лісова мавпа”). Перша стадія формування людини, предками якої були дріопітеки. До викопних антропоїдів відносять також: рамопітека (мавпа, що більш близька до людини), австралопітека (південна мавпа), зінджантропа (людина вміла) та предзінджантропа, який жив на 300 - 350 тисяч років раніше від зінджантропа, але мав більше рис схожих із людиною.

Відносне датування – не оперує одиницями часу, тобто точно не вказує, скільки років, віків чи тисячоліть пройшло з часу тієї чи іншої події, а встановлює лише послідовність подій, відзначаючи, що одна подія відбувалась до або після іншої.

Вірування – окремі чи відносно систематизовані уявлення, що відображають віру людини у існування вищих сил і істот та їх вплив на її долю і пов'язаних з нею людей.

Вождь – вища виборна посадова особа у племені або Союзі племен у функції якої входило керівництво господарською діяльністю, вирішення міжродових спорів, відстоювання інтересів племені поза ним і керівництво військовими діями.

Г

Генезис (від грец. genos – рід) 1) походження, виникнення; 2) процес становлення і розвиток якогось явища.

Географічне середовище - сукупність факторів, залучених на даному етапі розвитку суспільства до суспільного життя (ґрунти, луки, води, корисні копалини, рослинний і тваринний світ, дороги, села, міста, нижня частина атмосфери), які є необхідними умовами існування суспільства.

Гетерогенний (грец. heterogenes) – неоднорідний за складом.

Гляціал – (від лат. glacialis – крижаний, льодовий) – льодовиковий період, відрізок часу в геологічній історії Землі, що характеризуються сильним похолоданням клімату і утворенням обширних покривних льодовиків не лише в полярних областях, але і в помірному поясі.

Голоцен – (від грец. Holos - весь + Kainos – новий) – молодий підрозділ антропогена; сучасний післяльодовиковий геологічний час, що розпочався близько 10 тисяч років тому. Початок голоцену збігається із закінченням останнього материкового заледеніння на півночі Європи. Протягом голоцену суша та моря прийняли сучасні контури, склалися сучасні географічні зони, сформувалися заплавні тераси річок.

Гомініди (від лат. homo – людина) – представники родини людських за антропологічною класифікацією.

Господарсько-культурний тип – певний комплекс господарства і культури, що склався історично у різних народів, які знаходяться на близьких рівнях соціально - економічного розвитку і мешкають у схожих природних умовах. На сьогодні етнологи виділяють три господарсько - культурних типи: збиральництво, полювання; мотикове землеробство; плужне.

Груповий шлюб – 1) не регламентоване, тимчасове чи постійне статеве співжиття пар, що належали до однієї вікової групи з господарем, при обов'язковому дотриманні принципів екзогамії; 2) форма шлюбу, при якій чоловіки однієї групи можуть бути чоловіками жінок іншої групи.

Д

Деградація (фр. degradation) – повільне погіршення, виродження, занепад; зниження чи втрата позитивних якостей.

Демографічний вибух – різкого збільшення чисельності населення, явище, яке відбулося у період неоліту в результаті появи надлишків продукції обумовлених переходом до відтворюючих форм господарювання та вдосконалення знарядь праці. Це привело до цілого ряду змін у первісному суспільстві і, зокрема, до і розселення його по планеті.

Дикунство – 1) назва першої епохи людської історії, яка розпочалася із появи людини і виготовлення нею перших примітивних знарядь праці і закінчилась винайденням гончарства, луку і стріл. (Вперше цей термін застосував Л.Морган у своїй періодизації первісної історії. Ф. Енгельс характеризував його як період збиральництва та мисливства.

Дорелігійні вірування – комплекс уявлень релігійно - міфічного змісту певної етнічної групи, що склався до того, як була розповсюджена на даній території одна із релігій.

Дріопітеки (від грец.drion – дерево, лісові хащі і pithecos - мавпа) - викопні мавпи, які мали деякі спільні риси із людиною.

Духовна культура - вироблена колективним розумом система виробничих навичок, народних звичаїв, пов'язаних із господарським, соціальним та сімейним життям людини, різноманітних видів мистецтва, народної творчості, релігійних уявлень і вірувань, які передаються від покоління до покоління

Е

Еволюція – форма безперервних поступових якісних змін у суспільстві, що відбуваються мирними засобами.

Егалітарне суспільство (від фр. egalite – рівність) поширене у західноєвропейській та американській науковій літературі визначення первісного суспільства, якому ще не властиве соціальне і майнове розшарування.

Екзогамія (гр. ехо – поза, ззовні та gamos – шлюб) - заборона шлюбних стосунків між членами однієї групи (роду, фратрії, племені, сільської общини, касти, конфесійної групи) – звичай укласти шлюб із членами іншої групи.

Елітарна культура – культура особливої верстви суспільства (еліти), найбільш здатної до духовної діяльності.

Ендогамія - (грец. endon - всередині та gamos – шлюб) – традиційна вимога укласти шлюби всередині певної людської спільноти (роду, племені, сільської общини, касти, групи, етносу і т.д.).

Енеоліт (від лат. aeneus –мідь і грец. litos – камінь) – доба міді і каменю.

Еоплейстоцен – (від грец. Eos – ранкова зоря, світанок), нижній підрозділ четвертинного періоду. Охоплює відрізок часу від 2.0-1.7 до 1.0 млн. років назад. Спочатку термін був введений як синонім нижнього (давнього) плейстоцена.

Епікантус (від грец. ері – на, над, зверху і kanthos - внутрішній кут ока) – складка шкіри верхнього віка у внутрішньому куту ока, що прикриває слезовий бугорок (зустрічається головним чином у людей монгольської раси).

Етнічна культура – успадкований від предків комплекс господарського і соціального життя, матеріальної і духовної культури, що визначає стиль життя, виконує етноідентифікаційну роль, дає змогу виділити і протиставити себе іншим етносам.

Ж

Жертвопринесення – частина релігійного культу і обрядовості, дарунок богам, духам, предкам дарів, ритуальне вбивство тварин (іноді людей) на жертovníках, в святилищах і ін.

Житло – природна чи штучна схованка людини для захисту від негоди, влаштована відповідно природним умовам, для задоволення загальних людських потреб (переважно для приготування і вживання їжі, відпочинку і

сну) починаючи із епохи існування соціально - неоднорідного суспільства – і із престижних міркувань.

З

Збиральництво - 1) одна із форм господарської діяльності, яка полягає у збиранні й обробці продуктів харчування, приготуванню з них їжі. В первісному суспільстві воно було поряд з мисливством і рибальством, однією із найважливіших галузей привласнюючого господарства, яке історично передувало відтворюючому господарству.

Землеволодіння - 1). володіння землею на певній правовій основі (користуванні, особистій власності, частковій власності), яка обумовлює відповідні права і обов'язки володіння; 2) земельна ділянка, яка знаходиться в чиємусь володінні чи власності.

І

Ідеологія – 1) система політичних, правових, філософських, моральних, релігійних, естетичних і інших ідей і поглядів, яка виражає корінні інтереси, ідеали якоїсь соціальної групи; 2) суспільна свідомість.

Індивідуальна сім'я (мала сім'я) – форма сім'ї в умовах панування патріархату, яка передбачала тривале співжиття чоловіка, жінки та їх дітей, мала ознаки протистояння родовій організації.

Ініціація (від лат. initiatio – таємне дійство, посвячення) - звичаї та обряди, пов'язані із переходом молоді до групи дорослих чоловіків та жінок у первісному суспільстві та в деяких сучасних народів.

Інтергляціал – (від лат. Inter – межа, Glacialis – крижаний, льодовий) – Міжльодовиків'я - проміжок часу, що розділяє дві льодовикові епохи (два льодовикових періоди). У четвертинному періоді межльодовикові періоди характеризується звільненням від льодовикових покривів помірних широт, потеплінням клімату, появою теплолюбивих організмів.

К

Канібалізм (фр. cannibalisme) – людоджерство.

Клан (гельське „clun” – потомство) – назва роду, племені чи патронімії, члени яких носили ім’я предка родоначальника з додаванням перед іменем часток „Mac” – син (у шотландців), „O” - онук (у ірландців).

Класи – великі соціальні групи, які відрізняються за своєю роллю в усіх сферах життя, життєдіяльністю суспільства, що формуються і функціонують на підставі своїх основних соціальних інтересів.

Кровнородова сім’я – за ствердженням Л.Мограна, перший тип сім’ї, яка прийшла на зміну первісному стаду. Сім’я була ендогамною, але передбачала заборону статевих стосунків між віковими групами (батьками і дітьми). В той же час такі стосунки дозволялись між рідними братами та сестрами. (Сьогодні вважають, що така сім’я існувала лише на Гавайських островах).

Кроманьйонці (від назви гроту Кро–Манйон у Франції) – одна із груп неантропів, поширена переважно на території Західної Європи.

Культ померлих – обрядове дійство, що мало за мету захистити живих від злого впливу духу померлого родича.

Кузенний шлюб (від фр.cusin – двоюрідний брат) - шлюб між двоюрідними братами і сестрами: 1) кроскузенний (перехресно - кузенний) – шлюб з дочкою рідного, двоюрідного і т.д. брата матері, або з дочкою рідної, двоюрідної і т.д. сестри батька (тітки); 2) ортокузенний шлюб (від гр.orthos – прямий і фр.cousin – двоюрідний брат) – шлюб з дочкою рідного, двоюрідного і т.д. брата батька (сестри) чи з дочкою рідної, двоюрідної сестри матері (тіткою).

Культура (від лат. cultura - обробіток, вирощування, виховання, освіта, розвиток) – 1) все те, що створене людиною на відміну від того, що створене природою; 2) сукупність матеріальних і духовних цінностей; 3) історично визначений рівень розвитку творчих сил суспільства, людини; 4) рівень, ступінь розвитку, досягнення в будь – якій галуззі знання чи діяльності.

Л

Лінідж (анг. lineage, від лат. linea – лінія) – частина роду, створена близькими родичами, які, виводили себе від реального, а не міфічного предка.

Локальність – місце поселення шлюбних пар.

М

Магія (від лат. magia – чаклунство, чародійство) - загальне визначення обрядів в основі яких лежить віра в здатність надприродними засобами впливати на природній перебіг подій, на предмети природи, тварин і інших людей.

Мала парна сім'я – перший тип не групового шлюбу, який передбачав індивідуальний шлюб, тобто лише між одним чоловіком і однією жінкою. Складалась із чоловіка, жінки і їх дітей. Поселення такої пари могло бути у роду жінки (тоді чоловік там і працював), або дислокальним, тобто чоловік і жінка жили кожен у своєму роду і, відповідно, працювати кожен на свій рід. У обох випадках діти жили в роду матері. Процедура як укладання так і розірвання шлюбу була простою, оскільки у подружжя не було ніяких матеріальних зобов'язань один перед одним. Часто про дітей жінки дбав не чоловік, а брат жінки, а чоловік дбав про дітей своєї сестри. Існувала в період ранньої родової общини.

Мала патріархальна сім'я – складалась із чоловіка, жінки і їх дітей, із зверхністю чоловіка та поселенням подружжя у роду чоловіка.

Материнський рід – союз кровних родичів, які пов'язані родинними зв'язками по лінії матері.

Матріархат (від лат. mater – мати і гр. arche – влада) –домінуюче становище жінки в сім'ї та суспільстві.

Матрілінійність (від лат. mater - мати та linea – лінія) – визначення спорідненості за материнською лінією. Поселення шлюбних пар у материнському роді.

Матрілокальність (лат. mater – мати і loclis – місцевий) - поселення подружжя у сім'ї чи роду дружини.

Матеріальна культура - об'єкти (предмети, речі), що матеріально існують у просторі у певний часовий період: знаряддя праці, житло, господарські споруди, їжа, одяг, прикраси, засоби пересування, і зв'язки.

Моногамія (від грец. monos – один і gamos - шлюб) – одношлюбність, історична форми сімейно – шлюбних відносин, для яких характерно, що до шлюбу вступають лише один чоловіка і одна жінки для спільного проживання і виховання дітей.

Н

Неантроп (від грец. "неос" – молодий, новий і „антропос" – людина) – людина сучасного антропологічного типу. Він належить до третьої, або іноді його відносять до четвертої стадії еволюції гомінідів: „нової людини", homo sapiens (людини розумної). Представлений: кроманьйонцем і гримальдійцем (назви походять від місця їх знахідки).

Неоліт (від грец. neos – новий та litos – рік) – новий кам'яний вік. Поява шліфованих кам'яних знарядь праці.

Ноосфера – нова, вища стадія розвитку біосфери, пов'язана із виникненням у ній людства.

Нуклеус - специфічна олівцеподібна заготовка із кременю від якої відколювали стандартні, правильної форми пластини з паралельними краями, котрі могли використовуватись як ножі та вкладиші (так звані мікроліти: сегменти, трапеції, трикутники).

О

Обряд – дійство, що має регламентацію, пов'язану із найважливішими подіями соціального, сімейного і духовного значення (в тому числі і релігійного) життя спільноти.

Община – давня форма об'єднання людей, що характеризується спільним володінням певною ділянкою землі, засобами виробництва, повним або частковим самоуправлінням).

Ойкумена - (від грец. *oikumens*” – населення Землі) - сукупність населених людиною областей Земної кулі.

II

Палеантропи - іноді, окремо від архантропів, виділяють в особливу (третю) стадію еволюційного розвитку неандертальця (названий так за місцем знахідки). Серед них знайдені ранні і пізні неандертальці. Ранній неандерталець, який жив раніше, мав більше спільних рис з людиною, ніж пізній.

Палеодемографія (від грец. *paleos* – давній, *demos* – народ і *grapho* – писати) – розділ демографії, що вивчає чисельність і склад народонаселення у первісному суспільстві.

Палеоліт (від грец. *palaios*- давній та *litos* – вік) – давній кам’яний вік

Парна сім’я (у первісному суспільстві) - нетривке поєднання чоловіка і жінки для спільного проживання, народження дітей, часто не пов’язаних спільним майном.

Патріархат (від грец. *pater* – батько і *arche* – влада)- період родового ладу, який характеризується домінуючим становищем чоловіка у господарстві, суспільстві і сім’ї.

Патріархальна сім’я – сім’я, яка існувала у пізньородовій общині. Складалась із чоловіка, жінки, їх дітей. До її складу могли входити близькі родичі. Очолював чоловік (батько), який був представником на сходках общини, де відстоював її інтереси.

Патрилійність – відлік проходження дітей по лінії батька.

Патрилокальний шлюб - поселення шлюбної пари у роду чоловіка.

Патріфіліція (грец. *pater* – батько та *filis, filia* –син, дочка) – визначення спорідненості дітей за батьком.

Пізньородова община – гурт, який міг складатися із людей пов’язаних як кровним родством, так і спільною релігією, зокрема тотемом. Характерним являється ведення господарства окремими сім’ями

(здебільшого патріархальною сім'єю), із привласненням виробленого продукту, спільною територією, традиціями, звичаями, обрядами, мовою.

Пітекантрон (грец. pithecots – мавпа і anthropos – людина) - група найдавніших людей, які жили в Південно – Східній Азії. Їх іноді ще називають „людиноподібними мавпами”. Представлені: синантропами (китайська людина), атлантропами, гейдельбергською людиною (за місцем знахідки).

Плейстоцен – (від грец. Pleistos - найбільший + Kainos – новий) – найдавніший підрозділ антропогена, що характеризується появою відносно великої кількості форм життя. Плейстоцен характеризується помітним похолоданням на планеті і обширними материковими заледеніннями.

Плем'я – одна із найбільш давніх форм етнічної спільноти і соціальної організації, для якої притаманні родові зв'язки між її членами. Плем'я ділилось на роди і фратрії, мало спільну територію, деякі елементи господарського управління, самосвідомість і особисту назву, спільні звичаї, релігію, культуру, мову.

Полігамія (від грецького polys - багато і gamos – шлюб) – багатошлюбність (шлюб з багатьма жінками чи чоловіками), частіше вживається у значенні шлюб із багатьма жінками.

Поліандрія (від грецького polys – багато і andros – чоловік) – форма групового шлюбу при якому жінка має декілька чоловіків (здебільшого братів).

Полігінія (від грец. polys – багато і gyne – жінка) – форма групового шлюбу, в результаті якого чоловік має декілька жінок.

Поліморфізм (від грец. polimorphos – різноманітний) – наявність значних відмінностей морфологічної будови у межах одного біологічного виду.

Популяція (від лат. populus – народ) – сукупність особин одного біологічного виду, які мають спільний генофонд і займають певну територію.

Праобщина - найдавніше людське об'єднання, яке налічувало 20 – 30 осіб. Головною метою його було захист від ворогів і спільне добування їжі. На чолі стояв вождь – найсильніший у цій групі. Її ще називають „первісним людським стадом”.

"Престижна економіка" – виникла в результаті переходу до відтворюючих форм господарювання. Вона є першим суспільним перерозподілом надлишкового продукту. Першими формами такого перерозподілу було влаштування під час релігійних свят банкетів. Ті сім'ї, що дарували ці надлишки, користувалися у сородичів великою повагою. (Звідси пішла і назва). Специфічною формою „престижної економіки” був також дарообмін. Обмінювались предметами чи послугами, індивідуально чи групами, окремими сім'ями чи родами, як в общині, так і поза нею. Основою обміну був принцип раціпрокальності – тобто взаємності, еквівалентності (не дарувати більше ніж тобі можуть віддарувати).

Проміскуїтет (лат. (promiscuus – змішаний, всім доступний) – не впорядковані статеві стосунки в гурті, вірогідна стадія дошлюбного існування людського суспільства. Вважають, що вони визначались біологічним інстинктом - спадковістю тваринного минулого.

Пуналуальна сім'я (від полонез. punałua –близький товариш по дружині. (Термін введений Л. Морганом.) – форма групового шлюбу, при якому не дозволялись шлюбні стосунки між окремими віковими групами близьких родичів, а також рідними братами і сестрами однієї матері.

Р

Рабство – стан повної залежності однієї людини від іншої, під час якої ця людина (раб) позбавлений засобів виробництва і є власністю свого пана – рабовласника, останній може купити, продати і навіть вбити раба.

Рада племені – зібрання старійшин родів для вирішення господарських справ і міжродових відносин. Скликала загальні народні збори всіх повноправних членів племені в екстраординарних випадках (війна, переселення, стихійне лихо і т.д.).

Ранговане суспільство – ступінь історичного розвитку, перехід від егалітарного до стратифікаційного суспільства. Існувала соціальна нерівність, але не було ще майнової.

Раса (фр. *gasa*, італ. *razza*, араб. *ras*) - різновидність людей, що історично склалась. Вона має спадкові відтворювані фізичні ознаки і належить до одного і того ж типу людини. (Вперше поняття „раса” до людини застосував француз Ф.Берньє в 1675 р. А в 1735 р. шведський натураліст К.Лінней класифікував людські раси на основі зовнішніх відмінностей).

Расогенез – це процес виникнення і становлення людських рас.

Рід – союз кровних родичів, які вели своє походження від спільного предка, носили спільне родове ім'я, разом вели господарство, мали спільне управління і культ (релігію).

Родова рада - зібрання усіх рівноправних членів роду чи старійшин для вирішення важливих справ пов'язаних із життям та діяльністю роду.

С

Синантрон (від „Sina” – Китай і грец. *anthropos* – людина) – група найдавніших людей, які жили на території сучасного Китаю.

Синполітейні суспільства (від грец. *sin* – існуючий одночасно і *polihtice*... – цивілізаційний) – первісні суспільства, що продовжували існувати поряд із цивілізаційними.

Сімейно-шлюбні відносини - комплекс звичаїв і обрядів, які відображають форми шлюбу і форми сім'ї.

Сім'я - мала соціальна група, заснована на шлюбі чи кровній спорідненості або всиновленні, характеризується спільним проживанням, всі її члени пов'язані спільним побутом, взаємною допомогою і моральною відповідальністю.

Скотарство – тип господарства чи господарський устрій, заснований на утриманні і розведенні домашніх тварин.

Соціальна стратифікація – наявність в тому чи іншому суспільстві різноманітних соціальних утворень, представники яких відрізняються один

від одного різним обсягом влади, матеріального багатства, прав і обов'язків, привілеїв і престижу; історично організована структура соціальної нерівності, яка існує у певному суспільстві на історично визначеному проміжку часу.

Соціальні відносини – досить стійка система зв'язків між спільнотами, яка складається в процесі їхньої взаємодії в умовах даного суспільства.

Соціогенез (від лат. socioetes - суспільство і грец. genesis – походження, формування) – процес формування людського суспільства.

Союз племен - тимчасове об'єднання споріднених чи сусідських племен, створене перш за все з метою оборони від ворога чи на основі соціально – економічних інтересів.

Старійшина – виборний голова роду чи общини, який часто поєднував духовні і світські функції, слідкував за суворим дотриманням традицій роду, являвся представником роду у племені.

Стан – група осіб пов'язаних притаманними їм правами і обов'язками, закріпленими звичаєм чи законом, і часто спадковою професією.

Стратифікаційні суспільства – ступінь історичного розвитку, пов'язаний із відтворюючими формами господарювання, коли існувала не тільки соціальна але і майнова нерівність.

Сусідська община – гурт людей, які можуть бути не пов'язані кровними зв'язками, а лише сусідськими, які спільно володіють певною територією, угіддями, захищають свою власність і можуть спільно виконувати якісь роботи (наприклад - будувати зрошувальні споруди).

Т

Табу (полонез. – заборона) - заборона, що накладалась традицією, жерцями чи людьми, які мали владу, на предмети, дії, слова, імена, порушення яких неухильно жорстоко каралось (хворобою чи смертю), переслідувалось надприродними істотами, духами, богами.

Таємні союзи – пізня форма союзів, які виникли як релігійні, міжродові, а пізніше - як міжетнічні об'єднання, які були противагою племінній чи іншій формі офіційної влади.

Тотемізм („тотем” - на мові індійського племені оджибво Північної Америки означає „його рід”) - комплекс вірувань і обрядів родового суспільств, пов'язаних із уявленням про спорідненість між групами людей (родів чи общин) і їх так званими тотемами - представниками тваринного чи рослинного світу, іноді із неживими предметами природи (камінням, горою, річкою чи ін.), а також в те, що такий представник є предком їх роду. На їх честь здійснювались відповідні обряди.

Ф

Фетиши (від фр.fetiche – ідол, порт.- амулет) - неживий предмет, оточений релігійним поклонінням, уявний носій чудодійної сили.

Фетишизм – форма первісної релігії, заснована на поклонінні неживим предметам, яким приписують чудодійні властивості, які здатні надати допомогу тим хто їм поклоняється.

Фратрія (від грец. phratría – спільнота) – одна із ланок соціальної організації давніх суспільств, угруповання кількох, найчастіше двох або більше (парної кількості) родів, у межах одного племені, яке утворювалось або в результаті роз'єднання одного роду, або (рідше) - шляхом його штучного об'єднання.

Х

Хронологія (Хронос – грецький бог часу). Хронологія – наука, яка вимірює час.

Ц

Цивілізація – багатозначний історико – етнографічний термін, який в 1768 році ввів А.Фергюсон для визначення періоду історичного розвитку, який йшов за періодами дикості і варварства і був ознаменований введенням землеробства і появою писемних законів, що закріплювали приватну власність. Сьогодні трактується також як досягнення певного народу, на

певній території, за певний період тощо (Л. Могран і Ф. Енгельс вживали цей термін у значенні перехідного періоду від первісного суспільства до державності).

Ч

Чоловічі будинки – споруди в центрі селища. Характерні для пізньопервісного періоду. В них збирались всі дорослі чоловіки даного осередку, окрім молоді, яка не пройшла обряд ініціації. Доступ жінкам був категорично заборонений. В них вирішувались нагальні питання суспільного життя общини, проводились обрядові церемонії, зберігались предмети культу, приймали гостей, влаштовувались банкетні. Існували не залежно від того була ця община матрилокальною чи патрилокальною.

Ш

Шаманство (від тунгусько – маньчжурської назви особливого культу служителя „самань”) – одна із форм первісних вірувань, яка передбачала можливість за допомогою особливих ритуальних дій, які здійснювались спеціальною особою – шаманом, встановити контакт із духами для надання допомоги у лікуванні хвороби, мисливстві, рибній ловлі, у подорожах по потойбічному світі і т. ін.

Шлюб – оформлення звичаєвим правом чи законом союзу між чоловіком і жінкою для статевого життя в суспільстві, що породжує права і обов’язки подружжя по відношенню один до одного і спадкоємців.

Шлюб відпрацюванням - форма шлюбу, яка передбачає обов’язкове відпрацювання жениха у господарстві родичів нареченої на протязі певного періоду, тільки після чого можна заключити шлюб.

Шлюб відвідинами – форма шлюбу, яка характеризується окремим проживанням чоловіка та жінки у різних родах або, вірогідніше, коли чоловік мешкає не разом із дружиною і дітьми, а в спеціальному чоловічому будинку.

Шлюб за викупом – (калімний шлюб) – форма шлюбу, для якої характерна плата за наречену її сім’ї в грошовій чи товарній формі.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Підручники і посібники

Антропология: Хрестоматия. Учебное пособие / Л.Б.Тарханов, Т.Е. Россолимо, И.А. Москвина-Тарханова. – М.: Воронеж, 2002.

Антропология: Хрестоматия / Рыбалов Л.Б., Россолимо Т.Е., Москвина-Тарханова И.А. – М.: МСПИ, 2004. – 448 с.

Алексеев В.П. История первобытного общества: Учебник для студентов вузов / В.П. Алексеев, А.И. Першиц. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 350 с.

Бродянский Д.Л. История первобытного общества / Д.Л. Бродянский. – Владивосток: ДВГУ, 2003. – 220 с.

Давня історія України. Том 1: Первісне суспільство / Авт. кол. С.С. Березанська, В.М. Гладилін, М.І. Гладких та ін. - К.: Наукова думка, 1997. – 600 с.

Залізник Л.П. Первісна історія України. Навчальний посібник / Л.П. Залізник. – К.: Вища школа, 1999. – 320 с.

Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч.посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. - К.: Вища школа, 2002. – 286 с.

Кнышенко Ю.В. История первобытного общества и основы этнографии / Ю.В. Кнышенко. – Ростов-на-Дону, 1965. – 230 с.

Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во ист. фак. МГУ, 2009. – 210 с.

Молева Н.В. История первобытного общества. Учебное пособие / Н.В. Молева, Н.Ю. Сивкина. - Нижний Новгород: ННГУ, 2011. – 242 с.

Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А.И. Першиц, А.П. Монгайт, В.П. Алексеев. – М.: Высш. школа, 1982. – 223 с.

Пономарев Е.Г. История и методология антропологии: Учебное пособие / Е.Г. Пономарев. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2008. – 212 с.

Сегеда С.П. Антропология: Навчальний посібник / С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.

Станко В.Н. История первичного общества / В.Н. Станко, М.И. Гладких, С.П. Сегеда. – К.: Либідь, 1999. – 239 с.

Хомутов А.Е. Антропология. Учебное пособие / А.Е. Хомутов. – Ростов-на-Дону, 2004. – 180 с.

Художественная культура первобытного общества: хрестоматия / Под ред. М.С. Кагана. – СПб.: Славия, 1994. – 260 с.

Шрамко Б. А. История первобытного общества: Учебное пособие для вузов. – Харьков: Харьковский государственный университет, 1972. – 189 с.

Монографії, статті

Алексеев В.П. Становление человечества / В.П. Алексеев. – М.: Политиздат, 1984. – 320 с.

Алексеев В.П. Этногенез / В.П. Алексеев. - М.: Высшая школа, 1986. – 290 с.

Алешкин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ / В.А. Алешкин. – М.: Наука, 1986.

Анисимов А.Ф. Духовная жизнь первобытного общества / А.Ф. Анисимов. – М.: Наука, 1966. – 252 с.

Аносов И.П. Основы эволюционной теории / И.П. Аносов, Л.Я. Кулинич. – К.: Твім інтер, 1999. – 222 с.

Бейли Д. Доисторический мир / Д.Бейли, Т.Седдон. – М.: Росмэн, 1995. – 400 с.

Бернардт Р.М. Мир первых австралийцев / Сокр. пер. с англ. В.А. Жернова и В.М. Кудинова / Р.М. Берндт, К.Х. Берндт. – М.: Наука, 1981. – 320 с.

Бибиков С.Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека / С.Н. Бибков. – С. Н. Бибиков. – Київ : Наукова думка, 1981. – 226 с.

Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества / П.И. Борисковский. - Л.: Наука, 1979. – 240 с.

Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 400 с.

Бромлей Ю.В. Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе / Ю.В. Бромлей, Л.Е. Куббель, А.И. Першиц. – М.: Мысль, 1982. – 386 с.

Бунятян К.П. Давнє населення України / К.П. Бунятин. – К.: Либідь, 1999. – 210 с.

Війдейко М.Ю. Рільництво племен трипільської культури / М.Ю. Війдейко, Г.О. Пашкевич. – К.: Інститут археології НАН України, 2005. – 270 с.

Вишняцкий Л.Б. Неандертальцы. История несостоявшегося человечества / Л.Б. Вишняцкий. – СПб.: Нестор-История, 2010. – 340 с.

Генинг В.Ф. Этнический процесс в первобытности / В.Ф. Генинг. – Свердловск, 1970. – 280 с.

Георгиевский А.Б. Эволюционная антропология (историко-научное исследование) / А.Б. Георгиевский. – СПб.: Нестор-История, 2009. – 272 с.

Гладилин В.М. Про випереджаючу роль розвитку фізичного типу людини в процесі становлення палеолітичного виробництва / В.М. Гладилин // Кам'яна доба України. – 2008. – Вип. 11. – С. 120-121.

Глебова В.Д. Изучение эволюции органического мира. Методическое пособие / В.Д. Глебова, В.А. Назаренко, А.А. Попов. – Ульяновск: ИПК ПРО, 1999. - 160 с.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? – Часть I. Австралопитеки. Часть II. "Ранние Номо" / С.В. Дробышевский. – М.- Чита: ЗИП Сиб. УПК, 2002. – 300 с.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Архантропы. Гоминиды, переходные от архантропов к палеоантропам / С.В. Дробышевский. – М.: Едиториал УРСС, 2004.

Дробышевский С.В. Предшественники. Предки? Палеоантропы / С.В. Дробышевский. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.

Джохансон Д. Люди. Истоки рода человеческого / Д. Джохансон, М. Иди. – М.: Мир, 1984. – 340 с.

Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека / Я. Елинек. – Прага: Артия, 1982. – 600 с.

Ефименко П.П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени / П.П. Ефименко. – Л.: Государственное социально-экономическое изд-во, 1938. – 400 с.

Золотарев А.М. Родовой строй и первобытная мифология / А.М. Золотарев. – М.: Наука, 1964. – 260 с.

Зубов А.А. Палеоантропологическая родословная человека / А.А. Зубов. – М., 2009. – 180 с.

Зубов А.А. Становление и первоначальное расселение рода "Номо" / А.А. Зубов. – СПб.: Алетейя, 2011. – 210 с.

Зубов А.Б. История религий. Книга первая: Доисторические и внеисторические религии. Курс лекций / А.Б. Зубов. – М.: Планета детей, 1997. – 350 с.

Иди М. Недостающее звено (Возникновение человека) / Пер. с англ. И. Гуровой. ред. и предисл. Ю. Г. Рычкова / М. Иди. – Москва: Мир, 1977. – 270 с.

История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / Отв. Ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1983. – 310 с.

Кабо В.Р. Первобытная доземледельческая община / В.Р. Кабо. – М.: Наука, 1986. – 310 с.

Констэбл Дж. Неандертальцы / Пер. с англ. И. Гуровой. Ред. и предисл. Ю. Г. Рычкова / Дж. Констэбл. – М.: Мир, 1978. – 340 с.

Колер И. История человечества: Доисторический период / И. Колер, И. Ранке, Ф. Ратцель; Введение Г. Гель-Мольта. – СПб.: ООО "Издательство "Полигон", 2003. – 420 с.

Косвен М.О. К вопросу о военной демократии / М.О. Косвен // Труды Ин-та этнографии. Новая серия, 1960. – Т. 54.

Косвен М.О. Матриархат. История проблемы / М.О. Косвен. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – 280 с.

Косвен М.О. Очерки истории первобытной культуры / М.О. Косвен. – М.: Издательство АН СССР, 1957. – 220 с.

Курбатов Г.Л. Становление и развитие раннеклассовых обществ (город и государство) / Г.Л. Курбатов, Є.Д. Фролов, И.Я. Фроянов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 336 с.

Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель / Д. Ламберт. – Л.: Недра, 1991. – 300 с.

Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / Пер. с фр. А.Б. Островского / К.Леви-Строс. – М.: Академический Проект, 2008. – 280 с.

Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г.Е. Марков. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.

Марков А. Эволюция человека. В 2 кн. / А. Марков. – М.: Астрель: CORPUS, 2011. - Кн. 1: Обезьяны, кости и гены.

Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии / В.М. Массон. – Самара: Изд-во СамГПУ, 1996. – 240 с.

Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии) / В.М. Массон. – Л.: Наука, 1976. – 282 с.

Матвеева Н.П. Реконструкция социальной структуры древних обществ по археологическим данным / Н.П. Матвеева. – Тюмень: Издательство ТГУ, 2007. – 210 с.

Морган Льюис Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Льюис Г. Морган. – Л.: Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР, 1934. – 280 с.

Муравьев В.В. Производство жизни, болезнь и смерть в древнем обществе. Первобытная эпоха и Древний восток / В.В. Муравьев. – СПб.-Сыктывкар, 2006. – 256 с.

Нужный Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці / Д.Ю. Нужний. – К.: Наукова думка, 1992. - 180 с.

Окладников А.П. Утро искусства / А.П. Окладников. – Л.: Искусство, 1967. – 210 с.

Окладников А.П. Заселение Земли человеком / А.П. Окладников, Е.А. Окладникова. – М.: Педагогика, 1984. – 386 с.

Павленко Ю.В. Раннеклассовое общество (генезис и пути развития) / Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.

Першиц А.И. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / А.И. Першиц, В.А. Шнирельман. – М.: Наука. 1986.

Першиц А.И. Первобытная периферия классовых обществ до начала Великих географических открытий / А.И. Першиц, А.М. Хазанов. – М.: Наука, 1978. – 275 с.

Першиц А.И. Разложение родового строя и формирование классового общества / А.И. Першиц. – М.: Наука, 1968. – 242 с.

Поршнева Б.Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии / Б.Ф. Поршнева. – М.: Мысль, 1974.

Раштон Дж. Ф. Раса, эволюция и поведение. Взгляд с позиции жизненного цикла. /Пер. с англ. Румянцев Д.О. / Дж. Филипп Раштон. – М.: Профит Стайл, 2011.- 346 с.

Рэдклифф-Браун А.Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции. Пер. с англ. / А.Р. Рэдклифф-Браун. – М: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 410 с.

Придо Т. Кроманьонский человек / Т.Придо. – М.: Мир, 1981.- 218 с.

Семенов С.А. Развитие техники в каменном веке / С.А. Семенов. – Л.: Наука, 1968.- 220 с.

Семенов С.А. Как возникло человечество / С.А. Семенов. – М.: Государственная публичная библиотека России, 2002. – 610 с.

Семенов Ю.И. На заре человеческой истории / Ю.И. Семенов. – М.: Мысль, 1989 – 320 с..

Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи / Ю.И. Семенов. – М.: Мысль, 1974.- 230 с.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга I. Часть I. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993. – 380 с.

Семенов Ю.И. Экономическая этнология. Первобытное и раннее предклассовое общество. Книга 1. Часть III. / Ю.И. Семенов. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1993. – 384 с.

Степанчук В.Н. Льодовики, мамонти та первісні люди: Україна мільйон років тому / В.Н. Степанчук. – К.: Наш час, 2007. – 182 с.

Степанчук В.Н. Поздние неандертальцы Крыма. Киик-кобинские памятники (история исследования, локализация, стратиграфия, хронология, фауна, каменный инвентарь, аналогии, происхождение, судьбы) / В.Н. Степанчук. – К.: Стилос, 2002. – 210 с.

Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства / А.Д. Столяр. М.: Искусство, 1985. – 223 с.

Тайлор Э.Б. Миф и обряд в первобытной культуре/ Э.Б. Тайлор. – Смоленск: Русич, 2000. – 325 с.

Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тайлор. – М.: Политиздат, 1989. – 400 с.

Токарев С.А. Ранние формы религии и их развитие / С.А. Токарев. – М., 1991. 280 с.

Токарев С.А. Религия в истории народов мира / С.А. Токарев. – М.: Политиздат, 1986. – 326 с.

Чебоксаров Н.Н. Народы мира. Расы. Культура. 2-е изд., испр. и доп. / Н.Н. Чебоксаров, И.А. Чебоксарова. – М.: Наука, 1985. – 246 с.

Черниш А.П. Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту / А.П. Черниш. – К.: Наук. думка, 1975. – 280 с.

Чмихав М.О. Давня культура: Навчальний посібник / М.О. Чмихав. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.

Шнирельман В.А. Происхождение производящего хозяйства / В.А. Шнирельман. М.: Наука, 1989. -384 с.

